

UNIVERZITA PALACKÉHO OLOMOUC

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

**VIRGO CLARISSIMA IN RE PUBLICA
LITTERARIA.**

**FORMOVÁNÍ FEMININNÍ STYLIZACE V TVORBĚ ALŽBĚTY
JOHANY WESTONIE.**

(Bakalářská diplomová práce)

Aneta Kubalová

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Pavlíčková, Ph.D.

Olomouc, 2013

Prohlašuji, že předloženou bakalářskou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně na základě níže citovaných pramenů a literatury.

Datum:

Podpis:

Obsah

1. Úvod	1
2. Aspekty humanistického literárního hnutí v českých zemích	5
2.1. Projevy a specifičnost humanismu v českých zemích	5
2.2. Periodizace českého humanismu	8
2.3. Žánrová struktura humanistické literatury v českém kulturním prostředí	10
2.4. Příležitostná poezie jako svébytný projev humanistické kultury v českých zemích	11
2.5. Utváření humanistické literární obce epistolární formou	12
3. Biografie Alžběty Johany Westonie	16
4. Alžběta Johana Westonie a její projekce v české historiografii	19
5. Parthenicon Elisabethae Ioannae Westoniae	25
5.1. Liber primus	25
5.2. Liber secundus	28
5.3. Liber tertius	31
5.4. Res publica litteraria	33
6. Femitita jako jeden z konstitučních prvků Westoniiny tvorby	38
6.1. Virgo clarissima et doctissima in re publica litteraria	40
6.2. Vidua moestissima	45
6.3. „Amor faemineus“	49
7. Závěr	53
8. Seznam pramenů	57
9. Seznam odborné literatury	58
10. Resumé	63

1. Úvod

Moje bakalářská diplomová práce nese název *Virgo clarissima in re publica litteraria* s podtitulem *Formování femininní stylizace v tvorbě Alžběty Johany Westonie*, který signifikuje poslání, které jsem si v rámci tohoto projektu vymezila. V tomto úvodu vymezím cíle, ke kterým jsem na základě výzkumu korpusu textů narativního charakteru dospěla. Nejdůležitějším pramenem a zároveň nosným pilířem této práce se stala sbírka humanistické lyrické poetiky, ale také korespondence, jejíž autorkou je právě Alžběta Johana Westonie, latinsky píšící humanistická literátka, již se za jejího života dostalo velkého uznání v souladu s dobovými estetickými normami. V její sbírce, která vyšla tiskem v Praze kolem roku 1610 (přesné datum vydání není známo), se tak zrcadlí forma komunikace, kterou na přelomu 16. a 17. století uplatňovali humanisté. V teoretické části mé práce, která je převážně kompilačního charakteru, se zaměřím na vymezení humanismu jako kulturního, uměleckého a filozofického směru v českých zemích v souladu s teoriemi jednotlivých českých odborníků na tuto problematiku, nastíním také již zmiňované principy, na kterých je postavena humanistická komunikační strategie, která byla implicitně kodifikovaná a také vysoce formalizovaná, a odehrávala se formou epistolárního kontaktu.

Další pasáž mé práce bude konsekrována biografií Alžběty Johany Westonie, ve které stručně poukážu na její stěžejní životní mezníky a zároveň kriticky okomentuji monografie, které se k životu této latinské básnířky vyjadřují; zároveň si kladu za jeden z cílů podrobněji zhodnotit vývoj české historiografie v otázce pohledu na osobnost a tvorbu Alžběty Johany Westonie, než tomu stručně a rámcově učiním v tomto úvodu; česká historiografie k této básnířce je natolik zajímavá a přínosná, že jsem se rozhodla jí věnovat celou kapitolu, kde také okomentuji recentní britskou monografii¹, jejíž tvůrci přeložili Westoniinu tvorbu a své překlady okomentovali, což považuji za obzvláště přínosné.

¹ CHENEY, Donald–HOSINGTON, Brenda: *Collected Writtings. Jane Elisabeth Weston*. Toronto 2000.

Můj vlastní výzkum se zakládá především na studiu a překladu pramene, na kterém demonstuji teze nastíněné v kompilační části. Mimo prezentaci jednotlivých částí sbírky, mezi kterými existují významné difference, okomentuji také okruh korespondentů, kteří Westonii obklopovali, a jejichž dopisy dedikované Westonii se staly velmi důležitým zdrojem poznání v otázce vnímání ženy – básnířky z perspektivy humanistických básníků.

Další kapitola je zasvěcena výzkumu femininní inferiority a snaží se reflektovat strategie a principy, na nichž je Westoniino psaní postaveno z hlediska přítomnosti ženského prvku v její tvorbě. Na základě odhalování „ženského psaní“ jsem se mimo obecnou charakteristiku zaměřila na sebestylizaci Westonie do panenského stavu, do nějž sice v době své umělecké exaltace patřila, následně však po jejím vstupu do manželství její umělecké počínání výrazně stagnovalo, a to především kvantitativně; její snaha sama sebe vnímat jako pannu a být také jako panna vnímána nastoluje otázku, proč se Westonie tak vehementně hlásila ke svému statusu panny. Stejně tak její matka, mnohokrát zmiňovaná v dopisech adresovaných zejména Westoniině bratru Janovi Františkovi, je signifikována buď jako matka – *Domina mater* nebo jako vdova. Cíl, který jsem si v následující práci vytýčila, je v korelaci s výzkumem dobových preskriptivních textů vyjadřujících se k problematice jednotlivých stavů – panenskému, vdovskému a manželskému; pokládám za důležité explikovat důvod panenské sebestylizace Alžběty Johany Westonie stejně tak jako mnohé další postupy nápadné v její tvorbě, prostřednictvím nichž chtěla sebe samu začlenit do společenství humanistických básníků.

Pramenná základna, která utváří páteř této práce, vychází především ze stěžejního díla psaného samotnou Westonií, a to *Parthenicon ELISABETHAE IOANNAE WESTONIAE, Virginis nobilissimae, poëtriae florentissimae, linguarum plurimarum peritissimae, opera ac studio G[eorgius] Mart[in] á BALDHOVEN, Sil. collectus, [et] nunc denuo amicis desiderantibus communicatus. Pragae, Typis Pauli*

Sessii.² Poprvé byla sbírka vydaná ve Frankfurtu nad Odrou v roce 1602, poté přibližně do konce roku 1609 u Pavla Sessia (není známé přesné datum vydání)³, třetí vydání bylo zrealizováno v roce 1609 v Lipsku, další v Amsterdamu roku 1612 a poslední vydání ve Frankfurtu nad Mohanem, a to v roce 1723.⁴ Tento pramen nebyl vydán v žádné edici, pouze v rámci překladatelského úsilí *Donalda Cheneyho* a *Brendy Hosington*, z jejichž iniciativy byla sbírka přeložena do angličtiny.⁵ Také *Eduard Petrů* vydal fragment z Westoniiny sbírky přeložený do českého jazyka.⁶

Mezi další prameny se řadí dobové texty komentující ženy a stavy dělené dle jednotlivých životních fází v ženském životě; prameny se chronologicky řadí do období raného novověku, majoritně se jedná o 16. a 17. století, ale pro podrobnější a přesnější vystižení a zachycení vývojové kontinuity názorového myšlení a pohledu na ženy jsem se koncentrovala i na preskriptivní texty z období vrcholného středověku, které se taktéž vyjadřují k již výše nastíněné otázce. Všechny prameny jsou uvedeny v závěrečném seznamu použité literatury a pramenů.

Odborná literatura, kterou jsem v následující práci využila, se liší dle charakteru příslušných kapitol; z důvodu pobytu Westonie na českém území, navzdory jejímu rozšířenému geografickému horizontu vybudovanému v důsledku častého stěhování a putování v době dětství, jsem se zaměřila na humanistickou základnu v českých zemích, která měla stěžejní vliv na její poezii. Z osobností, které se věnovaly problematice humanismu na našem území v různých koncepcích, jsem vybrala odborníky, mezi které patří na příklad *Eduard Petrů*, *Milan Kopecký*, *Jan*

² Exemplář, s kterým jsem pracovala, je uložen ve fondu historických dokumentů ve Vědecké knihovně v Olomouci pod signaturou 35.678.

³ Sbírká *Parthenicon* vyšla tiskem, přesné datum její publikace ovšem není známé, uvažuje se o období let 1607 – 1610. Jak naznačil ve své studii Jan Martínek, pro výzkum humanistického písemnictví je stěžejní seznámení se s tisky, z rukopisných pozůstalostí humanistické tvorby je v komparaci s tiskem zachován poměrně nízký počet. Stejně tak Westoniina sbírka vyšla pod patronací Jiřího Martina Baldhofena tiskem. Více: MARTÍNEK, Jan: *O povaze a dochování našeho latinského písemnictví z období humanismu*. In: *Listy filologické*, č. 83, 1960, s. 128–134.

⁴ KOLÁŘ, Antonín: *Humanistická básnička Vestonia*. In: *Sborník filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě*. Č. 40, Bratislava 1926, s. 111.

⁵ CHENEY, Donald–HOSINGTON, Brenda: *Collected Writings. Jane Elisabeth Weston*. Toronto 2000.

⁶ PETRŮ, Eduard: *Alžběta Johana Westonia. Proměny osudu*. Brno 2003.

Martínek a Lucie Storchová, jejíž teorie a koncepční zpracování celé problematiky humanismu a humanistické komunikace se mi jeví jako nejuplněnější, i když každá teorie má svůj specifický přínos, ať už se jedná o chronologické vymezení humanismu, anebo o jeho vnímání na poli české kultury. Zaměřila jsem se také na studie a příspěvky autorů vyjadřujících se k této problematice z různých úhlů pohledu, které komentují pouze dílčí záležitosti spjaté s humanismem v českých zemích. Stejně tak faktografické informace pro vytvoření kapitoly o Westoniině biografii jsem čerpala z prací několika autorů; jejich poznatky jsem se snažila kriticky zhodnotit, jelikož se ne vždy ve stejné míře shodovaly, a často tak docházelo k mylným domněnkám a názorovým třenicím. Všechna použitá literatura a prameny jsou uvedeny v závěrečném seznamu.

Když shrnu předchozí myšlenky a v tomto úvodu tak vymezím cíl této bakalářské práce, který spočívá ve snaze ukázat Alžbětu Johannu Westonii jako osobnost, která i navzdory nepřízni osudu, se dokázala „emancipovat“ a vydobýt si svou společenskou a uměleckou pozici prostřednictvím básní a dopisů, do kterých se projektuje její životní pouť a myšlenkové pochody. Westoniina tvorba kopíruje typický formalizovaný humanistický model básní silně poznamenaný vlivem antické tradice, což je patrné z formální a metrické stránky básní, také z jejich obsahové a tematické náplně. Navzdory snaze se projevit jako vzdělaná žena, která s přehledem může konkurovat básníkům – mužům a přitom stane v centru jejich pozornosti a zájmu právě pro svou feminitu, se ve Westoniině tvorbě objevuje typické myšlení ženy konce 16. století, která si je dobře vědoma své sociálně vykonstruované a „determinované“ role manželky a matky, a tuto roli plně respektuje a dokonce se k ní hlásí.

Závěrem tohoto úvodu chci poděkovat za ochotný a vstřícný přístup zaměstnancům oddělení historických fondů Vědecké knihovny v Olomouci, kteří mi pomohli stěžejní pramen pro mou práci získat v přístupné formě.

2. Aspekty humanistického literárního hnutí v českých zemích

2.1. Projevy a specifičnost humanismu v českých zemích

V mé práci si kladu za cíl především výzkum a filologický rozbor tvorby Alžběty Johany Westonie, humanistické latinské básnířky, která se mimo jiné také kvůli své feminitě stala literárním fenoménem, který sice měl paralelní obdoby v dalších evropských zemích – i když jich nebylo mnoho - ale Westonii se podařilo svou literární angažovaností a zapojením se do humanistické komunikační struktury vytvořit si věhlasné místo také za hranicemi českých zemí, což svědčí o provázanosti sítě humanistických tvůrců, jejichž kontakty a konexe sahaly často i mimo teritoriální rámec země, ve které žili. V následujících kapitolách je vhodné ozřejmit situaci, a to jak historickou, tak literární, v českých zemích v době humanistického písemnictví; poukážu na způsoby utváření kontaktů mezi humanisty prostřednictvím příležitostné poezie a epistolárního kontaktu, jež byly nedílnými součástmi humanistické komunikační praxe. Považuji za důležité si uvědomit všeobecný rámec humanistického prostředí v korelaci s historickým vývojem v českých zemích, jelikož následovná aplikace konkrétního výzkumu literární pozůstalosti Alžběty Johany Westonie by bez příslušných poznatků nebyla myslitelná.

Otázka existence humanismu jakožto svébytného uměleckého a myšlenkového proudu v prostředí českých zemí vedla v minulosti k častým polemikám. Tento spor byl dán limitujícími kritérii humanismu, která v českém kulturním prostředí často nebyla naplněna, srovnáme-li je například s humanismem italského typu, přesto však nemůžeme popřít humanistické projevy myšlení⁷ na českém území vyznačující se jistou specifičností vyvěrající z krize křesťanského morálního řádu ve 14. století. Nedá se říci, že pokus husitského hnutí o řešení této společenské krize byl úspěšný, ba naopak vedl k prohloubení problémů a v době

⁷ Josef Polišenský poukázal na koexistenci více kulturních proudů, konfesí a politických uskupení v českém kulturním prostředí 16. století, což mělo velký dopad na formaci humanistického literárního hnutí. POLIŠENSKÝ, Josef: *Čeští humanisté a Evropa 16. století*. In: VARCL, Ladislav: *Humanistická konference 1966*. Praha 1966, s. 92.

poděbradské se utrakvistický klér ocitl ve stejné situaci jako katolické duchovenstvo ve 14. století.⁸

Eduard Petrů poukazuje na didaktizující tendence, které se uplatňovaly v rámci českého humanismu, což opět dokazuje stálé vědomí hodnotové krize projevující se v oblasti morálních hodnot. Na druhou stranu Petrů vychází také z faktoru informační exploze 16. století, který vedl k požadavku všestranného rozvoje osobnosti. Dochází tím pádem k závěru, že specifická projekce humanistických tendencí není nedostatkem schopnosti vyrovnat se tvůrčím způsobem s novými kulturními podněty, ale vyplývá z vývojové kontinuity národní literatury.⁹

Milan Kopecký vnímá humanismus a renesanci jako dvě varianty renesanční kultury, která je dána jednak oporou v knihtisku vedoucí ke zmasovění literatury a demokratizačními aspekty vyplývající ze zesvětštění knižní kultury, ale také z infiltrace českého měšťanstva do literatury, která se projevuje například vznikem a rozšířením městských knihoven.¹⁰ S odezníváním husitského hnutí přichází do české literatury nové pojetí tvorby, které se zaměřuje na rozvoj člověka, slovesná tvorba koreluje s potřebami životní praxe; z centra zájmu mizí transcendentní ideál, na jeho místo nastupuje člověk (*studia humana*).¹¹

Jedním z nejvýznamnějších faktorů ovlivňujících humanismus nejen v českých zemích je nepochybně inspirace antickým uměním. Je zřejmé, že návrat k antickým ideálům představuje jeden ze základních stavebních kamenů humanistického hnutí. I ve středověku se objevoval v literárním umění vliv antiky¹², proto je nutné rozlišovat středověké a humanistické básnictví; humanismus projevuje snahu po vyjadřování v rámci klasické latiny za užití metrických útvarů užívaných v době vlády císaře Augusta, dále pak po verbálním zobrazení motivů

⁸ PETRŮ, Eduard: *Vzdálené hlasy*. Olomouc 1996, s. 191–193.

⁹ *Ibid.*, s. 195.

¹⁰ KOPECKÝ, Milan: *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory*. Brno 1979, s. 11–12.

¹¹ PETRŮ, Eduard: *Vzrušující skutečnost. Fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře*. Ostrava 1984, s. 48.

¹² KOPECKÝ, Milan: *Pokrokové tendence*, s. 27.

antické mytologie a po zdůraznění zřetele k obecně lidským problémům, ale i k individuálním osudům. Proti středověké askezi usiluje humanistický člověk o harmonický vývoj osobnosti.¹³

Je nutné přihlížet k italskému a německému pojetí humanistické literární tvorby, pomocí níž se antické vlivy transponovaly na české území. Vliv antické tradice je zřejmý především ve vytváření drobných příležitostných literárních útvarů, také je nezanedbatelný při realizaci překladů antických literátů. Milan Kopecký upozorňuje na dvě odlišné formy působení antiky na uměleckou tvorbu v českých zemích; poukazuje na přímý průnik antických idejí k recipientům projevující se převážně překladovou činností a úpravou antických literárních děl humanistickými literáty a zprostředkovaný vliv, který je patrný z adaptací antických literárních památek. Tato forma ale často neodpovídá pravému pojetí antiky.¹⁴

Humanisté v touze po obnově antických témat z oblasti filozofie a literatury museli převzít také antické jazyky, kterými byly řečtina a latina. Latina byla západnímu evropskému kulturnímu okruhu nesporně blíže než jazyk starověkého Řecka, vezmeme-li v potaz užívání latiny na poli univerzit, ale také v církevním okruhu. V církevní a scholastické latině neviděli humanisté ideální jazyk pro zobrazení antických motivů, proto se vraceli k latině pohanského Říma. Antonín Škarka však poukazuje na skutečnost, že v raném českém humanistickém prostředí se křesťanské ideály protkané husitskými idejemi neshodly s pohanským pantheonem antického božstva, i přesto však humanisté latinu používali zejména v jazykové složce, ve které uplatňují latinskou syntax a plně využívají latinské lexikum.¹⁵ Tak se v humanismu v českém prostředí setkáváme s latinou často, výrazně horší postavení má hebrejšťina, která spolu s latinou a řečtinou tvořila jakýsi trojúhelník základních jazyků, jejichž znalost povyšovala jejich uživatele na piedestal humanistické vzdělanosti. Je pozoruhodné, že hebrejšťina nebyla konstituována jako studijní obor na pražské univerzitě ani v 15. století, kdy o ni

¹³ MARTÍNEK, Jan: *Předmluva*. In: BUSINSKÁ, Helena: *Renesanční poezie*. Praha 1975, s. 9–11.

¹⁴ KOPECKÝ, Milan: *K otázce nepřímého působení antiky na českou kulturu*. In: VARCL, Ladislav (ed.): *Humanistická konference 1966*. Praha 1966, s. 200–202.

¹⁵ ŠKARKA, Antonín: *Protikladná jednotnost českého humanismu latinizujícího a národního*. In: VARCL, Ladislav (ed.): *Humanistická konference 1966*. Praha 1966, s. 192–194.

začínají projevovat zájem čeští katoličtí učenci, vezmeme-li v potaz, že Praha byla významným centrem židovského kulturního dění.¹⁶

2.2. Periodizace českého humanismu

Při otázce periodizace humanismu v českých zemích je vhodné vyjít z několika koncepcí osobností, které se problematikou humanismu v rámci českých zemí zabývaly; při diferencovanosti názorů, které na toto téma byly publikovány, lze odhadnout, že problematika určení chronologického rámce humanistického hnutí je značně komplikovaná a je také nezbytné vzít v potaz heterogenní projevy humanismu.

Eduard Petrů se ve svých monografiích opřel o teorii decentralizovanosti českého humanismu, kterou potvrdil zkoumáním regionálních aspektů humanistické tvorby, se specifickým zaměřením na Olomouc. Neguje tak tezi, v níž je český humanismus ztotožňován především s pražským kulturním děním, a opět apeluje na jeho nerovnoměrný vývoj. Periodizaci ilustruje na vývoji humanismu v Olomouci; zdůrazňuje, že s dozníváním husitského hnutí v polovině 15. století se objevuje intenzivnější vlna zájmu o humanistickou literaturu, dále pak poukazuje na informační explozi v 16. století a rozvoj knihtisku v Olomouci, který má významný podíl na kvalitativně vyšší etapě ve vývoji české literární produkce. Vyzdvihuje osobnost Jana Günthera, olomouckého tiskaře, mapuje také procentuální podíl religiózní a světské literatury; dochází tak k závěru, že v olomouckém prostředí tvořily 42% spisy náboženské povahy, zbývajících 58% můžeme přiřadit literatuře profánního charakteru. Na tomto podílu lze vysledovat zesvětštění či laicizaci literární produkce, což je obecně považováno za důležitý opěrný pilíř humanismu. Období 14. století Petrů popisuje jako období prehumanismu čili přípravné fáze pro zakotvení humanismu u nás, od poloviny 15. století do poloviny 16. století vymezuje období latinského humanismu, od 70. let 16. století vyzdvihuje široké lidové

¹⁶ SEGERT, Stanislav: *Homo trilinguis*. In: VARCL, Ladislav (ed.): *Humanistická konference 1966*. Praha 1966, s. 222–223.

zaměření literatury. Také neopomíjí zdůraznit publikační a literární činnost Jednoty bratrské v 16. století.¹⁷

Periodizace Milana Kopeckého se opírá o paralelní vývoj humanismu a politických událostí, na jejichž pozadí je humanismus dokumentován. Svou teorii staví na dvou liniích, které dělí na české národní humanistické hnutí, ve kterém se kulturním hegemonem stává utrakvistické měšťanstvo, a na latinský humanismus, jehož nosnou ústřední vrstvou je katolicky orientovaná aristokracie. Dle jeho koncepce po smrti Veleslavína upadá humanismus do krize, která vyvrcholí porážkou českých stavů v bitvě na Bílé hoře.¹⁸

Jan Martínek, který se dominantně podílel na vzniku *Rukověti humanistického básnictví*¹⁹, vnímá první období českého humanismu pod vlivem působení elitní skupiny učenců inspirovaných italskou formou humanismu; jako vedoucí osobnost představuje Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. Další fázi datuje do poloviny 16. století, kdy se na rozdíl od předchozí etapy projevují říšské humanistické protestantské vlivy, od poloviny 16. století poukazuje na etablování humanistických tendencí především v městských kruzích, kdy se hegemonem latinské literární produkce stala pražská univerzita.²⁰

Lucie Storchová, autorka komplexní publikace *Paupertate styloque connecti*²¹ podrobně mapující humanismus v českém prostředí se snaží odhlédnout od teorie národního humanismu, jak jej popsal Kopecký, spíše přihlíží ke komunikační roli pražské univerzity, kdy formaci literatury v českých zemích determinovala statická diskursivita postavená na melanchthonském vzdělávacím modelu. Termínem melanchthonský vzdělávací model rozumí osvojení znalostí textů

¹⁷ PETRŮ, Eduard: *Vzdálené hlasy*, s. 196–204.

¹⁸ KOPECKÝ, Milan: *Pokrokové tendence*, s. 163–173.

¹⁹ MARTÍNEK, Jan: *Rukověť humanistického básnictví*. Sv. 1–5, Praha 1966 - 1982.

²⁰ MARTÍNEK, Jan: *Předmluva*. In: BUSINSKÁ, Helena: *Renesanční poezie*, s. 9–11.

²¹ STORCHOVÁ, Lucie: *Paupertate styloque connecti. Utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*. Praha 2011.

z období zlaté latinity (např. Cicero, Terentius, Plautus, Quintilianus), kterým byl deklarován normativní cíl výuky.²²

Na výše zmíněných příkladech lze demonstrovat nehomogenní utváření humanismu v českých zemích co do jeho obsahové stránky, ale také do časového a teritoriálního zařazení. Renesanční prvky lze spatřit již v dobách vlády Karla IV., kdy se utvářelo kolem osobnosti panovníka exkluzivní hnutí, které pěstovalo korespondenci s italskými humanisty.²³ Konsenzus osobností a autorů, kteří se věnují studiu humanismu, platí v otázce stagnace a následného zániku humanismu, který je vymezen rokem 1620, tudíž bělohorskou porážkou.²⁴

2.3. Žánrová struktura humanistické literatury v českém kulturním prostředí

Humanistické literární projevy netvořily homogenní proud, dá se říci, že humanismus je tvořen pestrou škálou literárních žánrů, ať se již jedná o literaturu religiózního či profánního charakteru, nebo o literaturu psanou latinsky či česky. Nárůst žánrů souvisí s reakcí na rozvoj poznání v období renesance. Eduard Petrů opět v rámci genologické analýzy rozčleňuje literaturu v českých zemích do tří základních okruhů, které vymezuje tematicky. Jako první okruh představuje beletrii, do které zařazuje především tradiční žánry, jakými jsou satira, bajka, tragédie a komedie. Druhou oblast vymezuje jako věcnou literaturu, do které lze počítat cestopisy, putování, kosmografie, akta, komentáře, rady a naučení; poslední velký okruh tvoří diskursy tzv. čistě naukové literatury, kam náleží historie, kronika, rozmlouvání a dialogus. Petrů upozorňuje na nárůst věcné literatury, která souvisí s procesem demokratizace literatury, sběrem informací a touze po vědění, která je typická i pro české měšťanské obyvatelstvo, které nebylo schopno pojmout obrovský příliv nových informací a poznatků na úrovni odborné literatury, proto

²² Ibid., s. 86.

²³ KOPECKÝ, Milan: *Pokrokové tendence*, s. 11–12.

²⁴ PETRŮ, Eduard: *Vzrušující skutečnost*, s. 140.

právě prostřednictvím věcné literatury byly přístupnou formou zprostředkovány informace také laickým čtenářům.²⁵

Oblíbenou součástí „tvorby“ se staly překlady antických umělců. Velké oblibě se těšil Cicero, který v Čechách platil za uznávanou autoritu vytříbené latiny, ale také za vzor humanistické epistolografie.²⁶ Lucie Storchová dokonce zavádí pojem „ciceronianismus“, kterým staví do pozice předmětu zájmu v českém prostředí zpracování textů antických autorit, zejména pak – jak už název napovídá - Cicerona; rozvíjí se také imitace, dochází k napodobování pasáží, překladům a diktátům, a to vše v korelaci s již výše zmíněným melanchthonským modelem, podle něhož se ve školách čtení učilo nazpaměť, studenti museli zvládat dlouhé texty latinských autorů recitovat z paměti; často se tak u humanistických autorů neprojevovala snaha o vytváření osobitého literárního stylu, spíše se lpělo na překladových úpravách a drobných zásazích do textu. Storchová vnímá jako specifický a nejdůležitější literární projev v kontextu českého kulturního prostředí především příležitostné básně, kterým se v rámci této práce budu následovně věnovat.²⁷

2.4. Příležitostná poezie jako svébytný projev humanistické kultury v českých zemích

V komparaci s myšlenkově náročnou a mnohostrannou lyrikou vrcholného středověku se lyrika období humanismu a renesance jevila starší literární historii jako nevýrazná oblast a v porovnání s epikou a dramatem oblast méně významná. Mezi lyrikou světskou a duchovní byly těsné vztahy. V průběhu 16. století se ale světská a duchovní lyrika od sebe oddalují; hodně se začíná uplatňovat česká milostná lyrika s lidovými motivy, vedle ní se ale vytváří také bohatá latinská lyrika, která se motivicky orientovala na klasické římské poetické texty, zejména na texty

²⁵ PETRŮ, Eduard: *Vzdálené hlasy*, s. 229–230.

²⁶ KOPECKÝ, Milan: *Pokrokové tendence*, s. 40.

²⁷ STORCHOVÁ, Lucie: *Paupertate styloque connecti*, s. 92–93, 103.

období zlaté latinity.²⁸ Její rozmach lze vysvětlit rozkvětem pražské univerzity, v jejíchž osnovách bylo nedílně zahrnuto studium antických veršů nazpaměť.

Příležitostné latinské básnictví se orientovalo především na společenské události; přenášel se zde souhrn pravidel pro konstituci poezie, který byl typický pro antickou poetiku. S ohledem na různé typy společenských událostí lze rozlišit příležitostné verše do mnoha odvětví: *genethliaca* (gratulace k narozeninám), *epithalamia* (blahopřání ke svatbě), *panegyrica* (oslavné verše), *epitaphia* (soustrastné, pohřební básně), *carmina sacra* (verše oslavující světce), *eteosticha* (verše, které obsahují chronostich a poukazují na významné roky), existuje celá řada drobných literárních útvarů.²⁹

Básně těchto druhů se často objevují také jako dedikace v odborných dílech. Příležitostná poezie má tak sebereprezentativní funkci, podílí se podobně jako dopis na utváření humanistických komunit. Mnohdy také poukazuje na vztah mezi humanisty a mecenáši.³⁰

Ivan Sviták, autor kontroverzní publikace *Malostranská Sapfo*³¹, který mě překvapil radikálností svých názorů, vnímá latinskou humanistickou poezii jako „prázdné řečnění, v němž se předpokládalo, že básník dokáže své slovní mistrovství, nikoliv city“.³² V mém případě souhlasím s jeho tvrzením, že například na rozdíl od barokní poezie plné emocionálního napětí se může humanistická poezie jevit poněkud suchopárně, nicméně při studiu latinské poetické humanistické tvorby si je třeba všimnout mimo pevně stanovených tradičních uměleckých norem také osobních postojů autorů, které se mnohdy do děl projektují. I imitace a adaptace antických témat poukazuje na sociální, vzdělanostní, ale i intelektuální poměry v českých zemích, sděluje nám informace o formaci humanistické literární obce, o její regulaci a pravidlech a umožňuje nám nahlédnout do myšlenkového postoje literárních umělců 16. století. Proto si nemyslím, že je nutné dehonestovat latinskou

²⁸ Ibid., s. 105.

²⁹ Ibid., s. 107.

³⁰ Ibid., s. 108.

³¹ SVITÁK, Ivan: *Malostranská Sapfo. Opožděná recenze díla Elizabethy Johanny Westonové, 1582–1612*. Praha 1994.

³² Ibid., s. 39.

humanistickou literární produkci, naopak je vhodné ji zkoumat jako svébytný specifický literární útvar typický pro dané období, ale sledovat také případné odchylky od striktně určených norem typických pro humanistické písemnictví.

2.5. Utváření humanistické literární obce epistolární formou

Epistolografické pojetí tvorby se v humanistické epoše stalo důležitým konstitutivním základem pro vzájemnou komunikaci mezi humanisty. Již v roce 1459 vydal Augustin Olomoucký své pojednání *De modo epistolandi*, které popisovalo funkci dopisu dle renesanční koncepce utváření vztahů mezi literáty a umělci. V roce 1501 byl Augustin Olomoucký následován Rackem Doubravským, který je autorem spisu *Libellus de componendis epistolis*.³³ Dle nárůstu počtu příruček a preskriptivní literatury na toto téma můžeme poukázat na důležitou funkci dopisu, který samozřejmě jako jedna z možností komunikace byl pěstován již mnohem dříve než v období raného novověku, ale je zřejmé, že právě v tomto časovém úseku sehrál dopis jakožto uměle pěstovaný útvar literární povahy specifickou úlohu při konstituování a upevňování vztahů mezi humanisty.³⁴

Humanistický dopis se vyznačoval především dialogickou povahou, kdy vzájemná výměna informací měla veřejnou povahu a předmětem diskuse se často stávala problematika antiky a zkoumání antického kulturního odkazu. Dá se tedy říci, že epistolografie této doby měla především informativní charakter, nesloužila k předávání informací intimního charakteru.³⁵ Epistolografie se stává jedním z pilířů formace humanistické komunikační strategie, která probíhala ritualizovaně, propojovala síť humanistů, kteří si pomocí dopisů snažili vytvořit skvělé reputace a hodnocení, především u vlivných osobností a mecenášů.³⁶ Tato již výše zmíněná „síť“ vzájemných vztahů mezi humanisty vytváří tzv. *res publica litteraria*, která je

³³ PETRŮ, Eduard: *Vzrušující skutečnost*, s. 137.

³⁴ *Ibid.*, 139.

³⁵ *Ibid.*, s. 138.

³⁶ STORCHOVÁ, Lucie: *Alžběta Johanna Westonia – rara avis v humanistické res publica litteraria?* In: PETRŮ, Eduard: *Proměny osudu*. Brno 2003, s. 150–151.

postavena na principu rovnosti mezi jejími členy, i když i v této instituci intelektuálního rozměru a elitního rázu lze nalézt stopy hierarchizace mezi jejími členy.³⁷ Báze humanistických vztahů tak zakládá nové pojetí stavovství, jakési nobilitas litteraria. V souvislosti s humanismem je nutné poukázat na etablování kategorie přátelství in explicite, kterou lze chápat jako intelektuální instituci zakládající vztahy nikoliv založené na intimitě a důvěrném sdělování; jedná se o kategorii, prostřednictvím níž se formuje humanistická literární obec, převážně se tak děje formou dopisu, jehož forma je kodifikována a koreluje se soudobými literárními a sociálními normami, pomocí nichž se utváří také sociální praxe.³⁸

Humanistická elita se utvářela také v rámci tzv. sodalit, jak je představuje Lucie Storchová, která je vykládá jako platformu vědecké práce intelektuální skupin, což demonstruje na příkladu Conrada Celtise, kterého lze považovat za „otce“ sodalit, z jehož iniciativy vzešly na konci 15. století.³⁹ Z této skutečnosti vyvěrá poznatek, že intelektuální vymezování se humanistů vůči zbytku společnosti se dělo nejen na bázi epistolární formy, ale také na základě osobního kontaktu setrvávajícího v intelektuální pozici, který se lišil mírou institucionální organizovanosti v závislosti na situaci a prostředí, ve kterém se vytvářel. Já osobně vnímám tento akt jako utváření „společnosti ve společnosti“; humanisté přejímali globální společenské struktury tak, jak je vnímali i mimo dosah svého působení, a i když se snažili o rovnost členů ve svém „mikrosvětě“, je patrné, – jak již bylo zmíněno výše – že také tato selektivní elitní uskupení byla hierarchizovaná, vycházela z určitého centra, kolem něhož se soustředili humanističtí intelektuálové a postupně své poznatky

³⁷ Ibid., s. 154.

³⁸ STORCHOVÁ, Lucie: *Humanistická komunikace a její sociální rozměr. Příspěvek k interpretaci českého humanismu*. In: Časopis Matice moravské, č. 1, 2003, s. 61–97.

³⁹ V historiografii se vedla debata o míře organizovanosti sodalit a také o osobním kontaktu intelektuálů, M. Czaky navrhl teorii, která vysvětluje sodality jako formu epistolárního kontaktu, bez vztahu k nějaké pevně organizované instituci, která se projevuje mimo jiné také sociálním životem v rámci sodalit. Neguje tak předchozí názory, že fungování sodalit bylo jakousi strukturální nápodobou feudální inscenace, do nichž lze řadit například akt korunovace, tj. laureace literáta například vavřínovým věncem. U nás se tendence utváření humanistických egalitárních skupin projevuje u Jana st. Hodějovského z Hodějova, který kolem sebe koncentroval kolektiv humanistických tvůrců, jejichž tvorbu lze vnímat jako intelektuální výměnu v exkluzivní formě, směřovanou k velice úzké elitní skupině komunikantů. Humanistická komunikace mezi vzdělanci kolem Hodějovského je srovnatelná s paralelními evropskými kulturními tendencemi. Ibid., s. 65–72.

expandovali také na periferii, čímž míním humanistické sociální skupiny mimo přímý dosah hlavních komunikačních center.

Charakter vzájemné komunikace mezi humanistickými intelektuály lze lépe ujasnit také v komparaci s utvářením dalších institucí „přátelství“, která se ale od pojetí humanistického vzoru přátelství značně odlišují. Jako příklad mohu uvést status „dobrých pánů a přátel“ tak, jak jej popsal ve své studii⁴⁰ Václav Bůžek, který se zaměřil na výzkum každodenních rituálů šlechty, mezi něž patřilo také navazování a dále pak prohlubování přátelství a vzájemných kontaktů mezi šlechtici. Tento rituál vytvářel sociální sítě vztahů mezi aristokraty a potvrzoval příslušnost šlechtice k určité sociální skupině, přispíval tak k upevňování pocitů jistoty a podporoval vědomí kolektivní a individuální nadřazenosti šlechtického stavu, které reflektovalo příslušné chování a svébytný specifický životní styl. Tento přátelský kontakt byl umocňován na jednu stranu zdvořilostními návštěvami, očekávanými a do jisté míry normovanými gesty a projevy přízně, ale také dopisy intimní povahy a projevovanou důvěrou ve své přátele. Naproti tomu forma „přátelství“ mezi humanistickými umělci byla určována intelektuální a profesionální rovinou, tudíž se bezprostředně nezakládala na vzájemném osobním kontaktu mezi literáty, i když jej nelze vyloučit. Humanistická kategorie přátelství tak vesměs pozbývala citovou hloubku, ale byla nezbytná pro zvýšení prestiže humanistického literáta a obdobně jako šlechtická instituce „dobrého přátelství“ vytvářela pocit sounáležitosti a příslušnosti k určité sociálně či profesionálně vyprofilované skupině, která jejím členům zajišťovala garanci určitých životních jistot. Na výše uvedené komparaci lze pozorovat, jak se v době raného novověku utvářely různé sociální skupiny se svými pravidly a rituály, jež je provázely každodenním životem, ale také při různých okázaných příležitostech. Je proto nutné rozlišovat pojem „přátelství“ a nevztahovat jej globálně k denotaci tohoto pojmu tak, jak jej známe dnes.⁴¹

⁴⁰ BŮŽEK, Václav: „*Páni a přátelé*“ v *myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku*. In: *Český časopis historický*, č. 2, 2000, s. 229–264.

⁴¹ *Ibid.*, s. 229–240.

3. Biografie Alžběty Johany Westonie

V úvodu této práce jsem se snažila koncentrovat především na situaci humanistů v českých zemích v co možná v nejširším záběru s ohledem na nutnost nastínit obecnou problematiku, na základě níž se pak mohu podrobněji věnovat rozboru tvorby Alžběty Johany Westonie a zkoumat tak strategie, jakými se jako žena snažila vydobýt si pevnou pozici v humanistické komunikační „síti“. V této kapitole alespoň stručně nastíním biografické údaje vyvěrající ze života této básnířky, které jsou nutné pro pochopení smyslu a účelu její tvorby, který nebyl stavěn pouze na snaze ukázat „světu“ svou vzdělanost a umělecký talent. Nekladu si za cíl podat vyčerpávající seznam událostí a dat, ani se nechci podrobně věnovat otázce Westoniina zařazení do příslušné literatury, který je velice komplikovaný a v důsledku absence pramenů také nejasný a mlhavý, omezím se tak pouze na dle mého úsudku základní a důležité okolnosti Westoniina života.

Přesné datum narození Alžběty Johany Westonie není známo, na jejím náhrobku nacházejícím se v kostele sv. Tomáše v Praze je uveden pouze chronologický údaj o její smrti, kde je také uvedena informace, že Westonie v době úmrtí žila 30 let a tři týdny, z čehož se usuzuje, že se narodila v říjnu 1582.⁴² Identita pravých Westoniiných rodičů taktéž není jednoznačně zřejmá, důležitý je ale fakt, že její nevlastní otec Edward Kelley, vlastním jménem Edward Talbot⁴³, opustil s rodinou v roce 1583 Anglii, zemi, ve které se Westonie narodila, a emigroval do českých zemí, kam dorazil po dlouhém putování evropskými středovýchodními zeměmi až v roce 1584. Edward Kelley se s rodinou usadil v Mostu, poté byl zaměstnán na dvoře Rudolfa II. jako alchymista.⁴⁴ Malá Westonie byla svěřena pod pedagogický dohled Jana Hammonda, který ji vyučoval klasickému vzdělání, ale také různým národním jazykům. Vzdělání, které bylo Westonii poskytnuto, bylo určitým

⁴² Ohledně data narození Westonie se vedly v literatuře spory. Antonín Kolář uvádí datum 8. 11. 1582, Ivan Sviták mu oponoval nutností kalkulace s gregoriánskou reformou kalendáře, která nebyla v Anglii v té době ještě zavedena, tudíž stanovil datum Westoniina narození na den 23. 10. 1582. Taktéž Eduard Petrů se přiklání k variantě, která vypovídá o konci října 1582. SVITÁK, Ivan: *Malostranská Sapfo*, s. 11.; KOLÁŘ, Antonín: *Humanistická básnířka Vestonia*, s. 111–112; PETRŮ, Eduard: *Desátá Múza*. In: PETRŮ, Eduard: *Proměny osudu*. Brno 2003, s. 141.

⁴³ PETRŮ, Eduard: *Desátá Múza*, s. 141.

⁴⁴ SVITÁK, Ivan: *Malostranská Sapfo*, s. 17–19.

privilegiem⁴⁵, které zdaleka nebylo dostupné pro každou dívku či ženu v době raného novověku. Tato skutečnost je mimo jiné patrná také na existenci jakési „instituce“ *fracimoru* - výhradně ženské společnosti, která dívkám z aristokratické společenské vrstvy nahrazovala školní studia, a vedla je k bezúhonnému mravnímu životu s akcentem na etiketu a znalost společenského vystupování. Ženy se věnovaly spíše ručním pracím, vyšívání svých rób a ložního prádla, než studiu.⁴⁶

Důležitým faktem ve Westoniině životě je přítomnost jejího staršího bratra Jana Františka, který v mladém věku odjel studovat do Ingolstadtu, kde ale v listopadu roku 1600 skonal, což byla pro Westonii hluboká rána, o čemž svědčí také epitaf v její básnické sbírce, který je konsekrován jejímu bratrovi.⁴⁷

Jak již bylo zmíněno, Westoniin otčím Edward Kelley byl alchymistou na dvoře Rudolfa II., ale pro obvinění z podvodů byl arestován. Za jeho vyproštění z křivoklátské věznice intervenovaly významné osobnosti politické scény v českých zemích jako například Vilém z Rožmberka, taktéž Petr Vok, což svědčí o aristokratickém okruhu známostí Edwarda Kelleyho majících zajisté kulturní a vzdělanostní vliv také na mladou Westonii.⁴⁸ V roce 1593 byl Kelley propuštěn na svobodu, přestěhoval se s dcerou a manželkou na Malou Stranu, ale poté byl v roce 1596 opět uvězněn ve vězení pro dlužníky v Mostu, kam se celá rodina přestěhovala z Prahy, a jeho majetek byl rozprodán. Proti hmotné újmě, která měla negativní dopad na celou rodinu, vystoupila Westonie prostřednictvím své tvorby a svých konexí snažíc se zachránit otcův majetek a jeho jmění. Ivan Sviták ve své již několikrát zmíněné monografii vidí právě v její literární tvorbě nástroj ke znovunabytí majetku, když Westonie svou tvořivostí navazovala kontakty s humanistickými literáty a inscenovala samu sebe do role nebohé zchudlé sirotky,

⁴⁵ Edith Ennen ve své monografii pojednávající o životě žen ve středověku uvádí, že přibližně od roku 1350 se začala prosazovat tendence vylučování dívek ze vzdělávacích struktur, také se pozvolna začalo separovat vzdělávání chlapců a dívek, takže vzdělání vybočující z jakéhosi „průměru“ míry vzdělání pro mladou dívku nebylo příliš obvyklé. ENNEN, Edith: *Žena ve středověku*. Praha 2001, s. 203–204.

⁴⁶ HAJNÁ, Milena: *Rožmberský fracimor. Ženský živel na aristokratickém dvoře koncem předbělohorské doby*. In: Jihočeský sborník historický, r. 69–70, České Budějovice 2000, s. 5–29.; JANÁČEK, Josef: *Ženy české renesance*, Praha 1987, s. 86–93.

⁴⁷ KOLÁŘ, Antonín: *Humanistická básnička Vestonia*. In: *Sborník filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě*. Č. 40, Bratislava 1926, s. 114–116.

⁴⁸ SVITÁK, Ivan: *Malostranská Sapfo.*, s. 20–24.

k níž byl osud příliš krutý, a která se snaží zachránit pouze to, co právem patří její rodině. Je nepochybné, že právě tuto cestu si Westonie zvolila jako prostředek k získání odňatého majetku jejího otčíma, ale také v ní viděla možnost, jak ochránit sebe a svou matku před křivdami, na nich spáchanými. Westonie se snažila upevnit své konexe s vlivnými osobnostmi a právě cestou literární tvorby tak intervenovala ve prospěch své rodiny.⁴⁹ Čtyři básně ve své sbírce věnovala samotnému císaři, kterého stylizovala v korelaci s antickými motivy do role Alexandra Makedonského, který chudé dívce věno nakonec vrátí. Westonii se podařilo dostat se do povědomí humanistické elity nejen v českých zemích, ale také v zahraničí, o čemž svědčí její kontakty s humanisty pohybujícími se v okruhu Heidelberské univerzity.⁵⁰ I přes věhlas, kterého se jí dostalo, se jí nepodařilo získat zkonfiskovaný majetek zpátky. Po ne zcela objasněné situaci kolem údajné smrti jejího nevlastního otce se Westonie zůstala sama se svou matkou odkázána na milosrdenství příbuzenstva a vlivných známostí. Mezi roky 1598 – 1603 nastala pro Westonii těžká doba, která byla umocněna také úmrtím jejího bratra. Právě toto období je etapou eskalace Westoniiných tvůrčích schopností; jako žena dominovala na pražské kulturní scéně ve své době a poměrně zdařile konkurovala významným jménům jako například Jiří Karolides, Jan Kampanus Vodňanský anebo Pavel z Jizbice.⁵¹

Vztah Alžběty Johany Westonie a její matky Joan Cooperové je také – ostatně jako mnohé další situace z Westoniina života – zahalen rouškou tajemství. Není známo přesné datum úmrtí matky, nepřilíš často se o ní Westonie zmiňuje ve svých básních, v dopisech adresovaných Martinu Baldhofenovi se o ní nezmiňuje od roku 1605, z čehož se usuzuje, že v té době již nebyla její matka naživu. V roce 1602 Westonie svůj spor o jmění nevlastního otce prohrála, její poslední snahou o vítězství byl dopis adresovaný anglickému králi Jakubovi I., který je taktéž součástí její sbírky. Bohužel její prosby konstruované do květnatých a – jak bylo pro humanisty zvykem – nadsazených veršů nebyly vyslyšeny. V roce 1603 nastal další

⁴⁹Ivan Sviták vnímá Westoniino počínání paralelně s případem Evy Eusebie z Lobkovic, která se vydáním apologetického spisu snažila zabránit obvinění jejího otce Jiřího z Lobkovic z velezrady, když se zapletl do spiknutí směřovanému proti císaři. Odvaha Evy z Lobkovic a její odhodlání pomoci otci mohlo Westonii inspirovat k jejímu nápadu. SVITÁK, Ivan: *Malostranská Sapfo.*, s. 24–25. ; JANÁČEK, Josef: *Ženy*, s. 108–122.

⁵⁰Ibid., s. 40–47.

⁵¹Ibid., s. 34–50.

významný zlom v jejím životě, a to sňatek s movitým advokátem Janem Leonem z Isenachu, který taktéž holdoval humanistickému umění. Sňatek byl považován za jednu z nejvýznamnějších událostí v každodenním životě šlechtičny, ale i obyčejné ženy, prostřednictvím manželství mohla žena dosáhnout společenského zenitu a prestiže.⁵² Obdobně lze tento životní mezník vnímat u Westonie. Manželství s tímto mužem vneslo do jejího života materiální jistoty a také rodinné zázemí. Období let 1603–1612 se vyznačuje radikálním útlumem tvořivé činnosti Westonie, také její korespondence nebyla pěstována tak hojně, jak v době před sňatkem. Westonie se oddala rodinnému životu; také jeden z důvodů, pro který do literární činnosti zabředla, a to snaha o návrat financí a nemovitostí po otčímovi, byl utnut její svatbou, její manžel jí zajišťoval pohodlné živobytí. Tato fáze jejího života je nepřiliš známá, jelikož se neodráží v její literární tvorbě. Během devíti let manželství porodila Westonie celkem sedm dětí – tři dcery a čtyři syny, z nichž se ale ani jeden nedožil dospělého věku. 23. listopadu roku 1612 v Praze Alžběta Johana Westonie zemřela, i když příčina její smrti není dodnes objasněna. Antonín Kolář usuzuje na fyzickou a psychickou zátěž způsobenou četnými porody během relativně krátkého časového úseku,⁵³ ale tato skutečnost je pouhou hypotézou.

4. Alžběta Johana Westonie a její projekce v české historiografii

Alžběta Johana Westonie byla za svého života uznávanou básnířkou, mnozí humanističtí básníci a literáti jí vzdávali hold ve své tvorbě, Paulus Melissus byl jedním z mnoha korespondentů Westonie a symbolicky ji korunoval vavřínovým věncem prostřednictvím jí adresovaného básnického dopisu⁵⁴, což byl akt, prostřednictvím něhož byla Westonie laureována a povýšena do pomyslného pantheonu uznávaných humanistických umělců.⁵⁵ Antonín Kolář, autor jedné

⁵² BASTL, Beatrix: *Mezi mocí a bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechtičen v raném novověku*. In: *Dějiny a současnost*, č. 3, 1994, s. 24–26.

⁵³ KOLÁŘ, Antonín: *Humanistická básnířka*, s. 129.

⁵⁴ SVITÁK, Ivan: *Malostranská Sapfo*, s. 47.

⁵⁵ STORCHOVÁ, Lucie: *Alžběta Johana Westonia*, s. 158.

z prvních komplexních studií o Westonii⁵⁶, upozorňuje na skutečnost, že v mnoha dopisech jí určených se objevuje hyperbola v rámci hodnocení Westoniiny tvorby; velké množství lichotek a poklon tudíž nemuselo být absolutně upřímným odrazem skutečnosti⁵⁷; je důležité si uvědomit, že právě tento způsob byl jedním ze základních nosných bodů humanistické komunikační strategie a utváření sítě vztahů mezi humanisty, přičemž vzájemné relace a konexe představovaly významný předpoklad úspěchu v literární sféře.

Přesto po Westoniině smrti v roce 1612 její literární odkaz a také její osobnost pomalu upadala do zapomnění; její básnická sbírka *Parthenicon* byla opět publikována v roce 1712 v Amsterdamu a v roce 1723 ve Frankfurtu nad Mohanem⁵⁸, jedná se o dvě vydání v průběhu asi šesti generací po smrti Westonie, což není mnoho, bereme-li v potaz, že za jejího života se její sbírka dočkala celkem tří vydání ve významných evropských metropolích. Na této skutečnosti lze demonstrovat postupnou stagnaci povědomí o Westonii.

Mým cílem v rámci této kapitoly je zaměření se na historiografii věnované Westonii ve 20. století na českém území, jelikož se ve většině publikací jedná o moderní historické práce bez zřetele k ideologii a bez projekce aspektů hlásících se k národnímu sebeurčení, jak je často patrné v literatuře a historiografii 19. století.

V české historiografii 20. století, která byla konsekrována osobnosti a uměleckému dílu Westonie, lze zaznamenat různé tendence a snahy po oživení odkazu „polozapomenuté“ básnířky. V roce 1926 vyšla studie *Humanistická básnířka Vestonia*⁵⁹ od Antonína Koláře. Antonín Kolář rozdělil svůj rozsáhlý text tematicky do čtyř oddílů, v prvním z nich se vyjádřil k biografickým údajům Westonie a pokusil se zrekapitulovat její životní dráhu, zde však narazil na nedostatek pramenného materiálu, tudíž čerpal především z Westoniiny básnické pozůstalosti, z níž se metodou reminiscencí a odkazů snažil vypořádat relace Westonie k ostatním členům rodiny a k okruhu korespondentů. Na základě získaných informací

⁵⁶ KOLÁŘ, Antonín: *Humanistická básnířka*, s. 109–165.

⁵⁷ *Ibid.*, s. 161.

⁵⁸ *Ibid.*, s. 111.

⁵⁹ KOLÁŘ, Antonín: *Humanistická básnířka*, s. 109–165.

rekonstruoval Westoniin životopis. Kolářovo úsilí o biografický rozbor zkritizoval již výše zmíněný Ivan Sviták v monografii *Malostranská Sapfó*⁶⁰, která vyšla mnohem později, až v 80. letech 20. století. Ivan Sviták není historik, ale filozof, což je patrné v jeho postupech a metodologii, které jsou reflektovaný prostřednictvím jeho práce. Svitákovi nelze upřít snahu o rozbor pramenů, v rámci své publikace se věnoval také zhodnocení anglické a německé historiografie věnované Westonii, také se podílel na odhalení skutečného původu Westonie a na rozdíl od Antonína Koláře nehledá reminiscence jejího života v *Partheniconu*, ale svůj výzkum zaměřil především na studium pramenného bohatství v archívech na britských ostrovech, aby zjistil totožnost Westoniiných rodičů. Odepřít Ivanu Svitákovi zásluhy o stanovení hypotéz o skutečném původu Alžběty Johany Westonie by bylo neadekvátní; nicméně Ivan Sviták svou monografií dokázal, že nedokázal pojmout vytváření humanistických komunikačních strategií globálně se všemi jeho aspekty a formami, Westoniinu poezii vnímá příliš utilitárně a vykládá ji primárně jako snahu získat zkonfiskovaný majetek po jejím zesnulém nevlastním otci. Nedá se popřít, že její poezie byla opravdu do jisté míry účelová a sloužila jako prostředek k získání císařovy přízně v otázce majetku po nevlastním otci, přesto interpretovat Westonii jako „...moderního umělce v konzumní společnosti, který neváhá připustit, že skutečná poezie je počítání peněz...“⁶¹ je podle mého názoru neprofesionální, nadsazené a opět dokazuje, že autor monografie nepostihl dobové klima se všemi jeho projevy, mezi něž se řadí také literatura. Ivan Sviták je jestvujícím dokladem skutečnosti, že výzkum v literárněhistorické oblasti bez zřetele k hlubšímu prozkoumání dobové literatury, se může jevit poněkud diletantsky. Přesto musím uznat, že některé faktografické údaje, které jsou v monografii zahrnuty, jsou velmi přínosné a hodnotné pro další výzkum.

Když se vrátím ke studii Antonína Koláře, je nutné poznamenat, že se nevěnoval Westonii pouze v oblasti životopisné, ale vyjádřil se odborným filologickým rozbohem k její poetické tvorbě, včetně jejích literárních a mytologických reminiscencí, komentuje také korespondenci Westonie, která je

⁶⁰ SVITÁK, Ivan: *Malostranská Sapfo. Opožděná recenze díla Elizabethy Johanny Westonové, 1582 - 1612*. Praha, 1994.

⁶¹ *Ibid.*, s. 50.

součástí sbírek, a snaží se odhadnout vztahy mezi ní a jednotlivými humanisty. Studii Antonína Koláře vnímám jako velmi přínosnou, zejména v otázce metrického rozboru Westoniiných básní, ale také kvůli skutečnosti, že po dlouhé době nastolil podnět k diskusi o dané problematice, jak je patrné z reakcí, které tato studie vyvolala a které vyšly záhy po jejím zveřejnění.

V roce 1928 vyšel článek⁶² Karla Hrdiny, který tematicky navazuje na Antonína Koláře, ale uvádí na pravou míru některé nedostatky jeho práce ve sféře biografických údajů Westonie. Poukazuje na přítomnost nevlastního otce Westonie Edwarda Kelleye, vlastním jménem Talbota, který byl významným článkem Westoniina života, i když se o něm Westonie ve své tvorbě takřka vůbec nezmiňuje. Karel Hrdina mimo jiné uvádí drobné korektury Kolářova metrického rozboru Westoniiny tvorby a vnímá Westonii jako spojnicu mezi českým a anglickým kulturním odkazem, zejména když akcentuje její anglický původ, což sama básnířka často činila ve svých básních.

Další reakci na studii Antonína Koláře byly studie⁶³ Bohumila Ryby, které zveřejnil v periodiku *Listy filologické*. Bohumil Ryba opět doplňuje kritickými komentáři předchozí studie o Westonii a její literární tvorbě a zabývá se nespokojeností Westonie s druhým vydáním knihy, která nebyla publikována dle jejích představ.

Alžbětu Johanu Westonii neopomenul ani Eduard Petrů, literární historik zabývající se medievalistickou a humanistickou literární tvorbou. Výrazným počinem byla publikace českého překladu části Westoniiných básní v roce 2003. V kapitole⁶⁴, která je součástí monografie *Vzdálené hlasy*, se ihned v úvodu jeví autorův záměr postihnout Westonii střízlivě, nesnaží se o její úporné a násilné a urputné prosazování jako ojedinělého a výjimečného fenoménu v humanistické tvorbě, který vyvěral z aspektu Westoniina ženského pohlaví, ale zároveň uznává, že nejen v rudolfínských Čechách, ale i v dalších evropských zemích dosáhla značné

⁶² HRDINA, Karel: *Dvě práce z dějin českého humanismu*. In: *Listy filologické*, č. 55, 1928, s. 14–19.

⁶³ RYBA, Bohumil: *Westoniana*. In: *Listy filologické*, č. 56, 1929, s. 14–28.; RYBA, Bohumil: *Westoniin blahopřejný list anglickému králi Jakubovi I*. In: *Listy filologické*, č. 59, 1932, s. 385–390.

⁶⁴ PETRŮ, Eduard: *Alžběta Jana Westonia a její místo v české literatuře*. In: *Vzdálené hlasy*. Olomouc 1996, s. 258–271.

proslulosti. Eduard Petrů se zabývá mimo jiné také problematikou zařazení Westonie do české literatury, jelikož již z její umělecké tvorby je patrné, že se hlásila k anglickému původu; Petrů ale poukazuje také na fakt, že Westonii se věnovali také němečtí badatelé, kteří si ji spojují s vývojem německého básnictví v českých zemích. Tuto otázku nechává Petrů nezodpovězenou, ale v článku, který vyšel o sedm let později od jeho *Vzdálených hlasů*, se vyjadřuje pro zařazení Westonie do oblasti české tvorby, jelikož právě ta vznikala v českém prostředí.⁶⁵ Další překlad Westoniina poetického odkazu podává Helena Businská, která ale přeložila pouhý zlomek Westoniiny tvorby, ve svém díle⁶⁶ se totiž zaměřuje na projekci poezie širokého spektra humanistů na českém území, předkládá úryvky básní různých autorů tak, aby si konzument jejích překladů mohl udělat rámcovou představu o humanistické poezii a jejím lyrickém odkazu. Eduard Petrů k tomuto vydání napsal úvodní slovo a publikaci doplnil o stručné medailonky jednotlivých básníků.

Nejnovější příspěvek k osudům a tvorbě Alžběty Johany Westonie lze nalézt v disertační práci⁶⁷ Lucie Storchové, ve které autorka Westonii zasvětila celou kapitolu. Tato velmi dobře koncepčně i metodicky ucelená monografie se na rozdíl od předchozích publikací zaměřuje na legitimizaci Westoniiny tvorby, vyjadřuje se k genderovým konstrukcím, které jsou v literární pozůstalosti Westonie zjevné. Tato práce je přínosná obzvláště z hlediska utváření genderových strategií; myšlenkám a tezím, které Storchová zpracovává, se budu následovně věnovat podrobněji.

Jak lze demonstrovat na výše uvedených příkladech, Alžbětě Johanně Westonii se ve 20. století věnovalo několik českých a slovenských odborníků, kteří tuto latinskou básničku představili veřejnosti a uvedli její dílo do povědomí recipientů z mnoha úhlů pohledu. Kauzou Westonie se nezabývala výhradně česká provenience, i když zrovna tu jsem si pro nastínění dané problematiky vybrala, této latinské básnířce se věnovala také německá historiografická produkce. Pro formát této bakalářské práce jsem se rozhodla zaměřit se především na českou

⁶⁵ PETRŮ, Eduard: *Desátá Múza*, s. 141–147.

⁶⁶ BUSINSKÁ, Helena: *Alžběta Johana Westonia*. In: *Renesanční poezie*. Praha 1975, s. 206–213.

⁶⁷ STORCHOVÁ, Lucie: *Ecce novus! Gender, humanistické autorství a subjektové pozice v tzv. westonianech*. In: *Paupertate styloque connecti*, s. 343–369.

historiografii, do budoucna by bylo ale vhodné pohled na Alžbětu Johanu Westonii rozšířit také o pohledy německých badatelů. Německá historiografie, která – jak už jsem naznačila výše – měla zájem o „přisvojení si“ autorky v souvislosti s německou tvorbou projevující se na českém území, což pochopitelně vyvěrá z jakéhosi „antagonismu“ dvou teritoriálně „spřízněných“ národností, jak je patrné v publikacích některých českých autorů. Otázka po národnostním zařazení Westoniiny tvorby vyvěrá nejen pouze z multikulturního a mnohonárodnostního prostředí, se kterým se básnířka potýkala denně, ale také přímo z Westoniiny tvorby přiklánějící se spíše k německému živlu, což ale opět nelze vnímat jako směrodatný projev „odnárodnění se“ od českých zemí, bereme-li v potaz „německost“ české elity na přelomu 16. a 17. století. Názory na národnostní element ve Westoniině tvorbě se různí v korelaci s jednotlivými národními celky, což je pochopitelné, ale také velmi obtížně řešitelné; tato problematika nezakládá nosnou páteř mé práce, proto jsem si dovolila pouze upozornit na její přítomnost, která se v historiografii objevuje a setrvává.

Také anglická historiografie se snažila zachytit působení Westonie se zřetelem k jejímu anglickému původu; v roce 2000 vyšla publikace nesoucí název *Jane Elisabeth Weston*⁶⁸ od autorské dvojice Donalda Cheneyho a Brendy Hosington, jejímž přínosem je překlad Westoniiny tvorby do angličtiny, což opět dokazuje vědomí o existenci humanistické básnířky žijící na českém území, ale mající své kořeny na britských ostrovech. Tato práce je cenná hlavně pro podrobné komentáře, která doprovázejí příslušné překlady a napomáhají tak pochopit celkový kontext humanistické tvorby. Jednotlivé kapitoly jsou řazeny tematicky, nejdříve je uveden životopis Westonie, dále jsou uvedeny přeložené básně a dopisy s jednotlivými korespondenty. V poznámkovém aparátu jsou uvedeny také statě a monografie českých badatelů.

⁶⁸ CHENEY, Donald–HOSINGTON, Brenda: *Collected Writtings. Jane Elisabeth Weston*. Toronto 2000.

5. Parthenicon Elisabethae Ioannae Westoniae

V úvodu práce jsem alespoň stručně nastínila komunikační strategie v rámci humanistických literárních obcí, které byly nezbytné pro funkčnost a efektivitu společenství takového charakteru. Na Westoniině sbírce *Parthenicon*⁶⁹ lze demonstrovat způsoby, skrze něž probíhala komunikace s ostatními humanistickými literáty tehdejší doby. Mimo to jsou aspekty humanistických komunikačních strategií obohaceny o přítomnost femininního prvku vyplývajícího z Westoniina ženství, které je ve sbírce výrazně reflektováno. Této problematice se budu věnovat v následujících kapitolách podrobně. V této kapitole představím Westoniinu sbírku, její koncepci, strukturu a také skupinu umělců, kteří Westonii obklopovali, a jimž je korespondence ve sbírce dedikována⁷⁰, nebo jejichž dopisy a básně jsou naopak adresovány Westonii. Na příkladu drobných příležitostných poetických útvarů vyskytujících se ve sbírce upozorním na jedinečnost humanistického literárního umění, které ne vždy kopíruje striktně určené normy a regule humanistického písemnictví, ale odráží také niterné pocity a prožitky svých tvůrců.

*Parthenicon*⁷¹ je sbírka básní, listů, epigramů a podobných dalších literárních útvarů, která obsahuje tři knihy (*tres libros*), které se kompozičně do jisté míry odlišují.

5.1. Liber primus

První kniha v sobě koncentruje básně, které Westonie adresovala souputníkům humanistické literární obce, císaři Rudolfo II., ale také svým rodinným příslušníkům, zejména bratrovi Janu Františkovi. Další básně, které jsou zde

⁶⁹ *Parthenicon*

⁷⁰ Je zřejmé, že v období humanismu do poezie infiltrují spíše témata vztahující se k domácímu prostředí, což svědčí o potřebě oslavovat významné osoby z okruhu básníkovy okolí, od nich očekávali tvůrci záštitu a případnou pomoc. Více: *Ibid.*, s. 131.

⁷¹ *Parthenicon ELISABETHAE IOANNAE WESTONIAE, Virginis nobilissimae, poëtriae florentissimae, linguarum plurimarum peritissimae, opera ac studio G[eorgius] Mart[in] á BALDHOVEN, Sil. collectus, [et] nunc denuo amicis desiderantibus communicatus. Pragae, Typis Pauli Sessii, (cca 1610),* pracovala jsem s exemplářem z Vědecké knihovny v Olomouci sign. 35.678.

obsaženy, jsou dedikovány Westonii. V souladu s poznatky, které jsem uvedla již v úvodu práce, je zřejmé, že typickým prvkem humanistických dopisů je hyperbola, která se projevuje zejména v dopisech adresovaných významným literátům, ale také slavným osobnostem. Tento příznak humanistické tvořivosti se projevuje již v úvodu básní a dopisů, kde je nápadné velice časté užití superlativů a elativů, kterými korespondent oslovuje a zároveň oslavuje dotyčného adresáta. Jako příklad lze uvést například báseň složenou na počest císaře Rudolfa II., kterého Westonie nazývá *Invictissime ac potentissime Caesar, Domine clementissime*⁷², anebo báseň adresovanou jejímu bratrovi Janu Františkovi, ve které ho již v názvu básně označuje jako „*nobilissimus et eruditissimus*“⁷³. Nelze opomenout ani formy oslovení, která jsou i v textu zvýrazněna kapitálou, případně je první písmeno slova kapitální. Podobných příkladů lze v její sbírce nalézt velice mnoho; užití superlativů svědčí o úctě, kterou mezi sebou humanisté zachovávali, nicméně je potřeba si uvědomit, že projevovaná úcta může signalizovat předpokládanou zdvořilostní frázi, jejíž přítomnost se očekává v každém listě, a tvoří tak jeden ze základních pilířů, o který se opírá rituál humanistické komunikační strategie.

Dalším nezanedbatelným aspektem Westoniiny poezie je užití antických symbolů, prvků a postav vyskytujících se v antické mytologii. Nejfrekventovanější verbálně zobrazovanou postavou je Múza (*Musa*)⁷⁴, která signifikuje jednak mytologickou legendární postavu, ale také se za jejím jménem může skrývat samotné umění jako takové. Velice častým obratem je metaforické spojení postavy Múzy v korelaci s básnickou tvořivostí a se vzděláním⁷⁵. Dalším symbolem jsou

⁷² *Parthenicon*, l. 3.

⁷³ *NOBILISSIMO ET ERUDITISS[IMO] JUVENI IOANNI FRANCISCO WESTONIO, Anglo Fratri suo Germano, Parthenicon*, l. 27.

⁷⁴ Gerharg Löwe interpretuje Múzy (Kleió, Euterpé, Thaleia, Melpomené, Terpsichoré, Erató, Polymnia, Úrania a Kalliopé) jako patronky umění a věd, nejprve byly pouze tři, později se jejich počet ztrojnásobil, nicméně v literatuře figuruje odlišný počet Múz, diskutuje se na příklad také o počtu sedmi Múz. Jejich ochráncem je Apollón Músagetés; Múzy získaly své charakteristické atributy až v helénistickém období. LÖWE, Gerhard—STOLL, Heinrich Alexander: *ABC Antiky*. Praha 2005, s. 237.; ZAMAROVSKÝ, Vojtěch: *Bohové a hrdinové antických bájí*. Praha 1965, s. 218—219.

⁷⁵ Tato skutečnost je zřejmá například v básni *AD LECTOREM, Parthenicon*, l. 29, která je dedikována již zesnulému bratrovi: „*Ille quidem Musas, sed bis duo lustra, colebat.*“; dále pak v listě určeném pro Markétu Baldhofenovou *Virgini Nobili MARGARETHAE BALDHOVENIAE, G[eorgius] Martin á Baldhoven [et]c: Senioris. filiae suaviss[imae], novae nuptae. Parthenicon*, l. 42: „*...non alia, ac ipsi mihi quondam Sponsa rogarem; A Phoebō [et] Musis, vota precesq[ue] dabo.*“; také v dopise bratrovi

hudební instrumenty, zejména lyra jako atribut Apollóna (*Phoebus*)⁷⁶, loutny a trsátka⁷⁷. Symbolika hudebních nástrojů poukazuje na těsnou souvislost antické poezie s hudebním či melodickým projevem; poezie tak poukazuje mimo hláskové instrumentace⁷⁸ také na svou hudebnost⁷⁹, která vyvěrá z rytmické a metrické kompozice básně.

Jedna z nejzdařilejších básní psaná rukou Westonie, je báseň *Ad lectorem*⁸⁰, oplakávající smrt jejího bratra. Několik veršů vypovídá o bratrově životním osudu, ale báseň také obsahuje žalozpěvy osiřelé sestry nad jeho úmrtím v mladém věku⁸¹, oslavuje jej jako příznivce boha umění Apollóna⁸² a také přítele Múz⁸³; z básně prýští také láska sestry k jedinému bratrovi, jehož smrt se stala příčinou Westoniiny

Janu Františkovi: „*Debile Musarum circumdes Aegide pectus, Fortunae casus ut superare qucas.*“ In: *NOBILISSIMO ET ERUDITISS[IMO], Parthenicon*, I. 27.

⁷⁶ Apollón, také zvaný Foibos (Zářný) je dle Homéra synem Dia a Létó a řadí se mezi nejvšestrannější antické bohy. Při sledování jeho mytické theogonie je zřejmé, že s ním splynulo větší množství bohů, jejichž působnost se uplatnila především lokálně a regionálně. Jako příklad lze uvést již výše zmiňovaného Apollóna Músageta, který byl pánem Múz. Apollón je označován za patrona hudby, umění a v antice představoval ideál krásy. Mezi stěžejní místa, kde byl nejvíce uctíván a oslavován, se řadí Délos, Sparta a Delfy. Více: LÖWE, Gerhard—STOLL, Heinrich Alexander: *ABC Antiky*, s. 31–32.; ZAMAROVSKÝ, Vojtěch: *Bohové*, s. 47–49.

⁷⁷ „...resumsi ergo iterum ad resonas plectra lyramque manus.“ In: *ILLUSTRI AC GENEROSISS[IMUS] HEROI, AC D[omi]no, D[omin]o SDENKONI ADELBERTO POPP[e]L DE LOBKOWITZ In Clumnitz, [et] Gistebnitz Sac[rae] Caes[ariae] Majest[at]is Consil[iaro] ad S[acri] R[egni] Bohemiae Cancel[ario] Supr[emo] [et]c: D[omi]no D[omi]no suo clementi ac benigno, Parthenicon*, I. 6; „...Apollo lyrae...“ In: *Nobili [et] clarissimo Viro G[EORGIUS] MARTIN A BALDHOVEN, Silesio [et]c. amico suo singulari, Parthenicon* I. 38; „*Plectrum manu frequens tua, et ungue sint motae fides.*“ In: *EIDEM, Parthenicon*, I. 16

⁷⁸ ČERVENKA, Miroslav: *Hlásková instrumentace*. In: *Pohledy zblízka: zvuk, význam, obraz*. Praha 2002, s. 7–54.

⁷⁹ „*Ergo Dei donum est ars Musica...*“ In: *AD Nobiliss[imum] [et] Excellensiss[imum] D[omi]n[um] PHILIPPUM DE MONTE, Parthenicon*, I. 26.

⁸⁰ *AD LECTOREM, Parthenicon*, I. 29. Projevovaná lítost nad smrtí bratra nemusí demonstrovat pouze upřímnou lásku k sourozenci, jehož smrt Westonii a její matce dozajista přinesla smutek nad ztrátou blízkého příbuzného; extatické sentimentální figury a obraty v básni, které oplakávají a hořekují nad smrtí bratra, mohou signalizovat také strategii, která se od Westonie všeobecně očekávala; obzvláště pak v humanistické poezii, kdy si Westonie svou básní vyžádala alespoň písemnou reakci umělců z humanistické obce, kteří dali najevo lítost a bolest nad smrtí Jana Františka Westonia, zároveň tímto postupem však upevnili vztahy v rámci svého písemného společenství. Richard van Dülmen chápe smrt a následující pohřeb v etapě raného novověku jako veřejný akt, pohřební slavnost tak stmelila a posílila pospolitost známých, které zesnulý za života znal. Westonie tak mohla smrtí svého bratra poukázat na ještě „bídňější“ životní podmínky jí a její matky, což mohlo některé významné osobnosti povzbudit k intervenci v její prospěch v kauze zkonfiskovaného majetku jejího nevlastního otce. DÜLMEN, Richard van: *Každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*, II. Praha 2006, s. 136–137.

⁸¹ „*(Heu), tenero JUVENEM flore reco[n]dit humus.*“ In: *AD LECTOREM, Parthenicon*, I. 29.

⁸² „*Ex puero ut fieret cultor, Apollo, tuus.*“ In: *Ibid.*

⁸³ „*Ille quidem Musas, sed bis duo lustra, colebat.*“ In: *Ibid.*

citové deprivace⁸⁴, ale také ztrátou naděje na finanční zajištění rodiny, které bylo pro Westonii i její matku velmi důležité.

Pozoruhodná je báseň věnovaná Johanovi Kazimírovi Gernandovi⁸⁵, v níž Alžběta Johana Westonie vzdává hold třináctiletému chlapci za jeho korunovací vavřínovým věncem, která symbolizovala začlenění umělce do okruhu uznávaných humanistických tvůrců. Je zřejmé, že tvůrci příslušných literárních obcí či sodalit se navzájem podporovali v umění, rozvíjeli tak sítě kontaktů, které byly velmi důležité pro etablování humanistického umělce jako uznávané osobnosti. Také Westonie Gernandovi přeje úspěch a podporu jeho básnického talentu, který se zrcadlí v jeho publikovaných básních: „*Publica confirmant mage me tot scripta tuique ingenii foetus, docte puelle, probant.*“⁸⁶

5.2. Liber secundus

Druhá kniha je méně rozsáhlá v komparaci s ostatními knihami, její charakter bych označila za značně odlišný od první a třetí knihy. Poezie, která je zde publikována, se nevyjímá tradičnímu metrickému úzu, který je pro antickou poezii typický, čímž mám na mysli elegické distichon, nebo hexametr, její specifický ráz je tvořen především sémantickou náplní jednotlivých básní. Hlavní tématem není - jak by bylo možné očekávat - téma opírající se o antické symboly a prvky, či o antickou mytologii; do centra pozornosti se nedostává obraz antického polyteistického pantheonu bohů, ale naopak křesťanský Bůh. Poezie tak nabývá silně křesťanského, meditativního a mystického charakteru, který poukazuje na Westoniino náboženské zánícení, které v některých případech exaltuje až do extatických verbálních projevů lásky k Bohu. Nebylo by vhodné se domnívat, že absence přítomnosti křesťanského Boha v první knize vypovídá o Westoniině vlažném náboženském cítění, či snad o

⁸⁴ „*Hoc uno fissa est unica fratre soror. Orphana nempe soror; mater gemibunda relicta est.*“, „*Munera sed Frater tibi sume novissima amoris; quae reddit bustis tristis ELISSA soror.*“ In: Ibid.

⁸⁵ AD IOANNEM CASIMIRUM GERNANDUM, cum XIII aetatis anno sec[un]da Laurea Philosophica coronaretur, Parthenicon, I. 44.

⁸⁶ Ibid.

ateismu. Předobraz a motivika antických bohů tak, jak se projevuje v její tvorbě, je čistě literární a umělecká záležitost, kterou Westonie využívá zejména kvůli obdivu k antickým tradicím a k umění starověkého antického světa, ale také kvůli humanistickým regulím, které předpokládaly odvolávání se na starořímský či starořecký literární odkaz; jednalo se tak o literární a estetickou normu⁸⁷, kterou musela Westonie respektovat, aby se mohla začlenit do humanistické literární obce. Její vroucná láska k Bohu a k Ježíši Kristu je evidentní jednak z básní, nacházejících se ve druhé knize, ale také z jejích morálit, které jsou psány v souladu s křesťanským morálním kodexem, ale vypovídají mnoho také o mentalitě ženy - ač na svou dobu velmi vzdělané ženy - žijící na přelomu 16. a 17. století. Její báseň nesoucí název *Meditatio cum gratiarum actione in diem natalium Salvatoris nostri*⁸⁸ jednoznačně oslavuje Krista, ukazuje také na Westoniinu vroucí oddanost k němu, prosí o jeho ochranu a lásku. V této básni se také vyjadřuje k problému, který sužoval Evropu v dané době nejvíce, a to k infiltraci Turků na evropská území⁸⁹; Westonie děkuje Kristu za přemožení turecké agrese⁹⁰ a zároveň zlomení tureckého odporu vnímá jako počátek nové etapy, kdy se opět mohou začít stavět kulturní instituce a budovy jako jsou chrámy, divadla a školy⁹¹; centrum zájmu by se tak z válečné vřavy transponovalo opět na pozici kulturní fronty.

Další z mnoha básní, která explicitně vyjadřuje vztah Westonie k Ježíši Kristu je báseň *De Nomine Iesu*⁹², která mimo jiné vyzdvihuje neposkvrněné početí a

⁸⁷ Výborná studie zabývající se pojetím estetické normy vzešla z iniciativy Jana Mukařovského, který ji charakterizuje jako fakt kolektivního vědomí, který nikdy nedosáhne platnosti přírodních zákonů; jedná se o pravidlo, které si činí nárok na neproměnnou platnost. Mukařovský ve svém pojednání dokazuje, že estetická norma je časově proměnlivá a prostupuje se navzájem s dalšími normami s ohledem na dobu, ve které jsou tyto normy uznávány kolektivem. MUKAŘOVSKÝ, Jan: *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*. In: *Studie z estetiky*. Praha 1966, s. 17–54.

⁸⁸ *MEDITATIO CUM GRATIARUM actione in diem natalium SALVATORIS nostri*, *Parthenicon*, II. 1.

⁸⁹ Marie Koldinská popisuje strach z osmanské expanze, který zachvátil celou Evropu nejmarkantněji v první polovině 16. století, kdy Turci zvítězili v bitvě u Moháče a posléze obléhali Vídeň. Neustálý postup Turků k hranicím podunajské monarchie vyvolával paniku z obávaného muslimského cizorodého elementu. Ve druhé polovině 16. století se v očích Evropanů stala válka s Turky víceméně stereotypní záležitostí. Proto v celé Westoniině sbírce nalezneme málo zmínek ohledně tohoto problému. Více: KOLDINSKÁ, Marie: *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha–Litomyšl 2001, s. 136–145. RATAJ, Tomáš: *České země ve stínu púlměsíce*. Praha 2002.

⁹⁰ „*Turcica rumpatur rabies; nomenq[ue] Tyranni Intereat: populus te colat inde tuus.*“ In: *MEDITATIO*, *Parthenicon*, II. 1.

⁹¹ „*Sit foecundus ager: fugiant contagia pestis: Et junctim crescant templa, theatra, Scola.*“ In: *Ibid.*

⁹² *DE NOMINE IESU*. In: *Parthenicon*, II. 2.

panenství jeho matky⁹³, také ale obdivuje Krista pro utrpení, kterým si prošel před svou smrtí, a nabádá křesťany k modlení, k upřímné víře a čistému životu bez hříchů, o čemž svědčí následující čtyřverší:

„Ergo Salvator lesu suavissime salve: mente tibi pura carmina fusa cape.

Sis clemens famulae; peccata remitte, gubernata affectus, sensus, ora manusque tibi.

Ut tibi semper agam, lesu, pro munere grates, inque meo officio iussa fidelis agam.

*Sis mihi Salvator vere, dulcissime lesu: Fac, quo in orbe cano, sic super axe canam.*⁹⁴

Dalším významným dokladem Westoniiny literární tvořivosti jsou epigramy moralistního charakteru, v nichž se Westonie ve dvouveršových, případně i několikaveršových slovních hříčkách vyjadřuje k určité problematice, nějakému společenskému fenoménu, ale také k záležitostem komentujícím všední život. V souladu s životním příběhem Westonie je zřejmé, že námět některých moralit čerpá z vlastního života, který byl poznamenán smrtí jejího otčima, načež ekonomická stabilita její rodiny značně poklesla, zejména po rozsáhlých konfiskacích majetku. Právě stížnosti na chudobu a podprůměrné živobytí jsou tématem spousty listů, které jsou obsaženy zejména ve třetí knize. Tuto problematiku lze demonstrovat na příkladech několika epigramů jako je například epigram *Sustine*⁹⁵, který nabádá k trpělivosti v životě, což poukazuje opět na kauzu majetku Westoniiny rodiny⁹⁶, k jejímuž vyřešení byla potřeba notná dávka trpělivosti. Také epigram s názvem *Divitiae lubricae*⁹⁷ již v názvu ukazuje na pomíjivost materiálního zázemí, ve verších pak naznačuje, že bohatství je jedna z cest vedoucích k hříšnému životu. Pomíjivost bohatství může být zapříčiněna velmi náhle a nečekaně, tudíž se z majetku ze dne na den může stát pouhý prach.⁹⁸ Hořká životní zkušenost

⁹³ „*Teneris ex artibus infans, Infans matre miser Virgine, patre Deus.*“, „*Mater homo est, nullo sed temerata viro.*“ In: Ibid.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ *SUSTINE, Parthenicon, ll. 11.*

⁹⁶ „*Sis vita [et] sortis patiens praesentis ut illam Possideas, quae te fine soluta beet.*“ In: Ibid.

⁹⁷ *Divitiae lubricae, Parthenicon, ll. 14.*

⁹⁸ „*Quid peto divitias irritamenta malorum? Ad peccata viam, cur ego sector opes? Omnia si subito perimit fortuna tumultu, Gaza quid est? pulvis; pulveris umbra? nihil!*“ In: Ibid.

Westonie vyvěrá napovrch také v básni *Avari sors*⁹⁹, všeobecně je postava lakomce v její tvorbě velice frekventovaná¹⁰⁰; také závist (*livor*)¹⁰¹ se v poezii často vyskytuje jako jedna z nejhanebnějších lidských vlastností, která může člověka připravit o střechu nad hlavou.

Dalším námětem moralit je také nadčasové téma lásky, ke kterému se detailněji vyjádřím až v následující kapitole, jelikož reflektuje představy Westonie o mužích, o ženách a také o vzájemných vztazích, poslouží tudíž jako jedna z mnoha indicií femininního psaní typického pro Westonii. Konec druhé knihy se nese v duchu bajek¹⁰² ovlivněných tvorbou Ezopa, což opět nasvědčuje vlivu antických klasiků na její tvorbu.

5.3. Liber tertius

V pořadí třetí kniha celého vydaného souboru se opět odlišuje od předchozích knih, a to nejen svým rozsahem. Tato kniha obsahuje méně básní a poezie, naopak jsou zde publikovány zejména dopisy, které také tvoří důležitý zdroj humanistického umění. Jak jsem již uvedla v předešlých kapitolách, charakter humanistického dopisu se diferencuje od pojetí dopisu tak, jak jej známe dnes, pro svou veřejnost, o čemž svědčí jeho publikace ve sbírce, a z čeho vyplývá také struktura a koncepce takového humanistického dopisu. Jednou z jeho charakteristik je absence intimity a zážitků z osobního života, jedná se především o záležitosti veřejné pojednávající o humanistické tvorbě. Majoritně dopisy komentují a povzbuzují tvořivost básníků a umělců, expandují tak povědomí o nich do světa¹⁰³,

⁹⁹ *Avari Sors, Parthenicon*, II. 24.

¹⁰⁰ *Avarus quomodo capiatur, Parthenicon*, II. 25; *Avarus morte se luit, Parthenicon*, II. 27; *Avarus, Parthenicon*, II. 29; *Avaro, quid optes, Parthenicon*, II. 30

¹⁰¹ „*Rumpere livor atrox, saevissima belua, quam nec Sacra themis superat, nectimor ipse DEI.*“ In: CHRISTOPHORO á BELVITZ, FRIDERICI comitis Palatini Rhen. Principis laudatiss[imus]. Consiliario Secretiori, [et] ad Rudolphum II. Rom[anum] Imperatorem legato, *Parthenicon*, I. 24

¹⁰² *Leo ac Rana, Parthenicon*, II. 85.

¹⁰³ „*Cum ad me scripsisset Georgius Martinus Baldhofenius, elgenatissimi ingenii Poëta, adserens fore, ut Poëmatia quaedam tua in lucem propediem ederentur, rogavissetq[ue], ut quidpiam in laudem tuam meditarer.*“ In: PAULUS MELISSUS FRANCUS Ad ELIS. IOAN. WESTONIAM, *Parthenicon*, III. 6.

diskutují o nově vydaných sbírkách a básních, upozorňují na nové literární objevy. Dopisy psané Westonií, anebo dopisy jí adresované se mimo jiné hojně zabývají také tzv. „Westoniinou kauzou“, čímž mám mysli především snahu Westonie získat do svých rukou majetek po zesnulém otčímovi, který byl zabaven. To je jeden z důvodů, proč jsou mnohé básně a dopisy adresovány osobnostem jako jsou Petr Vok z Rožmberka, císař Rudolf II. apod. Rozsáhlé kontakty a lichotky byly jedním z nástrojů, jak získat na svou stranu osobnosti a mecenáše, kteří by mohli přispět k úspěšnému vyřešení celé záležitosti.

Nicméně i tak lze v dopisech najít komentáře týkající se soukromého života, zvláště pak významných životních událostí jako jsou svatba, úmrtí či snad narození potomka. Sama Westonie byla požádána Johanem Gernandem, aby napsala epigram¹⁰⁴ zpravující veřejnost o smrti Paula Melissa, který by byl expandován do Anglie, Francie a Německa. V následovné odpovědi Westonie děkuje za Gernandovy verše, posílá epigram komentující smrt Paula Melissa a také se nezapomíná vyjádřit k jeho synovi Kazimírovi, který disponuje velkými literárními vlohmi.¹⁰⁵ Zajímavou skutečností, která se v tomto dopise vyskytuje je fakt, že Westonie s některými literáty udržovala také osobní kontakty, což nabořává teorie o ryze epistolární formě kontaktu, která se stala konstitučním kamenem humanistické literární obce. Informace o návštěvě Mikuláše Maja podává Westonie v následující frázi: „*Dominus Majus, duem nuper Dn. Mea Mater et Ego visita vimus, gratias agit pro Phoebi munusculis teque amnater resalutat.*“

Zajímavým epistolárním projevem je také dopis¹⁰⁶ Feighia pro Alžbětu Johanu Westonii, ve kterém Feighius prokazuje smutek nad smrtí Jana Františka Westonia.¹⁰⁷ Zde metaforicky přirovnává smrt Jana Františka k posmrtnému pobývání s devíti sestrami Múzami, které hodnotí jako velmi příjemné¹⁰⁸; nedá se z této Feighiovy verbální metaforické konstrukce usuzovat na odlišnou představu o

¹⁰⁴ JOHANNES GERNANDVS J. V. D. ad ELIS. IOAN. WESTONIAM, *Parthenicon*, III. 11.

¹⁰⁵ „...de filio Casimiro, magnae indolis puero...“ In: *Ibid.*

¹⁰⁶ L: FEIGHIUS ELIS. IOAN. WESTONIAE. S. D., *Parthenicon*, III. 13.

¹⁰⁷ „*Mortuus est igitur frater tuus, quod voluntati divinae, atq[ue] sapientissimo DEI consilio ita placuit, cui resistere vanum est, contradicere stultum ac impium.*“ In: *Ibid.*

¹⁰⁸ „*Habes igitur, Virgo doctissima, fratris loco Musas, novem sorores, tibi jucundissimas, habes fratrem [et] tui amantissimum Phoebum, qui te, quam frater ille germanus, amare solet longe ardentius.*“ In: L: FEIGHIUS, *Parthenicon*, III. 13.

posmrtném životě, než jaká panovala ve všeobecném křesťanském povědomí, a tudíž byla konstituována na dichotomii „nebe – peklo“, nicméně je zde zřejmé rozšíření kulturních obzorů opět silně motivovaných antickým myšlenkovým odkazem manifestujícím se v literární tvorbě, ale také v umění jako takovém. Feighius neopomenul také pochválit Westoniiny verše, kterými oplakala bratrovu smrt.¹⁰⁹

Finální součástí třetí knihy je *Catalogus doctarum virginum et faeminarum*, který obsahuje seznam čítající jména několik desítek učených žen, které byly proslulé zejména svou literární činností, ale také rétorikou¹¹⁰, astronomií a matematikou¹¹¹. První „ženou“, která je na seznamu uvedena, je Minerva, dcera boha Jupitera, druhé místo na seznamu náleží Athéně, jejíž jméno se stalo nesmrtelným. Dále pak Westonie uvádí jména žen, které žily v epoše starověkého Říma či Řecka, uvádí jejich původ, popřípadě poznámku o věku úmrtí¹¹² a disciplínu, ve které vynikaly. Poté se výčet mnoha jmen dostává přes starověk do období renesance a je ukončen jménem Alžběty Johany Westonie, která zde stejně jako ve spoustě dalších dopisů zdůrazňuje svůj anglický původ, a navzdory důrazu na její panenství v průběhu celé sbírky, je na závěr uvedena jako žena Jana Leona z Isenachu. Problematice panenské sebestylizace, která prolíná celou sbírku, se budu detailněji zabývat v následujících kapitolách.

5.4. Res publica litteraria

O humanistické komunikační strategii jsem již několikrát zmínila zejména ve výše uvedených kapitolách, součástí této podkapitoly bude alespoň rámcově

¹⁰⁹ „Carmen tuum elegantissimum, quo fratris tui mortem deplorasti, mihi eo, quod a Virgine conscriptum est, fuit gratissimum, pro quo ne in officio, quod bene merentibus debetur, jure me ac merito quispiam reprehendat, faciam, ut quicquid non solum re tua, sed etiam ex matris tuae, mihi amantissimae, commodo esse cognovero, aut a me utriq[ue] vestrum praestare cupitis, id pro fortunarum mearum facultate quam diligentissime praestem.“ In: Ibid.

¹¹⁰ *Aspasia, mulier Milesius*; Aspasia z Milétu byla ženou Perikla. Více: LÖWE, Gerhard–STOLL, Heinrich Alexander: *ABC Antiky*, s. 42.

¹¹¹ *Hypathia, mulier Arcadium*; dcera matematika Theóna, taktéž vyučovala matematiku a také novoplatónskou filosofii. Více: LÖWE, Gerhard–STOLL, Heinrich Alexander: *ABC Antiky*, s. 155.

¹¹² *Erinna Poëtria Teja, aut Telia*

představit okruh Westoniiných korespondentů. Nebudu se zabývat její tvorbou adresovanou císaři Rudolfu II. nebo anglickému králi Jakubovi I., protože této problematice bylo věnováno již několik zdařilých studií.¹¹³

Okruh osobností, které figurují ve Westoniině sbírce, lze rozčlenit do několika skupin. Do první skupiny lze zařadit příslušníky aristokracie, kteří nebyli pravidelnými korespondenty Westonie, ale kterým dedikovala nějakou báseň, anebo je nějakým podobným způsobem oslavila za jejich úsilí ji ochránit. Další skupina je nejrozsáhlejší a je tvořena humanistickými literáty, s nimiž si Alžběta Johana Westonie pravidelně dopisovala, nebo na jejich počest skládala básně, stejně tak, jako oni obdobným způsobem laureovali ji. Poslední skupinu tvoří vzájemná korespondence s jejím bratrem Janem Františkem Westoniem; tuto skupinu jsem vyčlenila jako samostatnou z důvodu přítomnosti intimity a důvěrnosti jevujících v dopisech a vyplývajících ze statusu pokrevnosti (*sanguinitas*).

Aristokratická vrstva stála v centru zájmu Westoniina poetického úsilí, což bylo podníceno společenskou angažovaností této sociální skupiny a také jejím nesporným vlivem ve všech sférách veřejného života, a to jak v politické oblasti, tak i kulturní oblasti. Westoniino úsilí o oslavu příslušníků šlechty a významných osobností při císařském dvoře mělo zajisté kromě prestižních důvodů také již několikrát zmiňovaný finanční účel. Westonie se pomocí své tvorby snažila získat šlechtu ve své záležitosti na svou stranu. Hned v první knize je uvedena báseň¹¹⁴ konsekrovaná Petru Vokovi z Rožmberka, ve které ho nazývá svým mecenášem a obdivuje jeho zájem o vědy; půvabná je narážka na jeho šlechtický rod, jenž disponuje ve svém znaku pětistou růží.¹¹⁵ Po obdobných chvalozpěvech následuje strukturně podobná strategie: Westonie poukazuje na svůj nebohý osud, na nevinu celé rodiny a na obrovské příkoří, které se jí a její rodině přihodilo, také prosí o

¹¹³ KOLÁŘ, Antonín: *Humanistická básnička*, s. 109–166.; RYBA, Bohumil: *Westoniin blahopřejný list*, s. 385–390.

¹¹⁴ *ILLUSTRISSIMO PRINCIPI, [et] D[omi]no, D[omi]no PETRO WOCK á ROSENBERG [et]c: D[omi]no ac Mecaenati suo gratiosissimo, Parthenicon*, l. 5.

¹¹⁵ „O PETRE flos virens Rosa!“ In: *Ibid.* Kolem roku 1250 si Rožmberkové postavili hrad, který nazvali Rosenberg, česky Rožmberk. Od té doby jim přináleželo jméno „páni z Rožmberka“, latinsky *de Rosis*. PÁNEK, Jaroslav: *Petr Vok z Rožmberka. Život renesančního kavalíra*, Praha 2010, s. 22.

ochranu jí a její rodiny.¹¹⁶ Dalším významným příslušníkem této skupiny je Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic¹¹⁷; v básni, kterou mu Westonie dedikovala, se prolíná obdobné schéma jako v básni adresované Petru Vokovi z Rožmberka. Zajímavá je také skutečnost, že v období, pro které je typický vzrůst zášti a nesvárů mezi hlavními náboženskými tábory v českých zemích, jež se staly rozbuškou a jedním z impulsů třicetileté války, Westonie adresovala své básně aristokratům bez ohledu na konfesi. Jak je všeobecně známo, Petr Vok z Rožmberka tíhl k protestantskému náboženskému směru, na rozdíl od Zdeňka Popela z Lobkovic, jednoho z nejvýznamnějších představitelů katolicismu¹¹⁸ v českých zemích a zároveň manžela Polyxeny z Pernštejna. Tento manželský pár se později stal jednou z nejsilnějších opor postavení katolické církve v českých zemích. Další osobností, která byla Westonií oslovena, byl Filip de Monte, který nepatřil do aristokratické linie, ale jako kapelník při dvoře císaře Rudolfa II. se pohyboval v blízkosti císaře. Báseň *Ad Nobilissimum et Excellensissimum Dominum Philippum de Monte*¹¹⁹ oslavuje jeho hudební nadání a také naznačuje jeho slávu v italských zemích¹²⁰, ze kterých kapelník pocházel.

Do druhé kategorie jsem zařadila humanistické literární umělce, kteří udržovali pravidelný epistolární kontakt s Alžbětou Johanou Westonií. Nejvýznamnější z nich byl Jiří Martin Baldhofen, který se zároveň podílel na vydání Westoniina díla a pomohl jí zařadit se na piedestal humanistických básníků a tvůrců. Jak je patrné z korespondence, Westonie, ale také na příklad Paulus Melissus mu posílali svá díla, aby je Baldhofen mohl kriticky zhodnotit, okomentovat a případně ocenit, jak lze vyčíst z následující věty, kterou Paulus Melissus uvedl v jednom z dopisů: „*Praefationem tutumet addes, qui recensendi operam in te sumpsisti. Nosti quid sit, quale sit. Odae meae illi non erunt dedecori, ut spero; ac forsitan efficient, ut ipsa contra aliquid meditetur, quo delecter. Magni certe illam facio. Tibi curae erit,*

¹¹⁶ „*Cum matre id unicum precor, Ut exigas nostri memor.*“ In: *ILLUSTRISSIMO PRINCIPI, Parthenicon*, I. 5

¹¹⁷ *ILLUSTRI AC GENEROSISS[IMUS] HEROI, Parthenicon*, I. 6.

¹¹⁸ Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic byl nejvyšším kancléřem země a postavil se do čela katolické strany, která na přelomu 16. a 17. století přešla do protiútoky proti protestantské většině v českých zemích. Více: BALCÁREK, Pavel: *Ve víru třicetileté války. Politikové, kondotiéři, rebelové a mučedníci v zemích Koruny české*. České Budějovice 2011, s. 14–15.

¹¹⁹ *AD Nobiliss[imum], Parthenicon*, I. 26.

¹²⁰ „*Gallia te celebrat: te tellus Itala laudat...*“ In: *Ibid.*

mi Badhofene suavissime etc.“¹²¹. Baldhofen se s Westoniinou tvorbou seznámil z iniciativy Melissa, jak dokládá Melissus v dopise, který adresoval Westonii: „*Cum ad me scripsisset Georgius Martinus Baldhofenius, elegantissimi ingenii Poëta, ad serens fore, ut Poëmatia quaedam tua in lucem propediem ederentur, rogavissetque ut quidpiam in laudem tuam meditarer.*“¹²²

Baldhofen byl literární dovedností mladé básničky natolik zaujat, že se významně podílel na expanzi její tvorby. Do okruhu Westoniiných literárních soupeřů se řadí již výše zmiňovaný Pavel Melissus, Abraham Cremer¹²³, Jáchym Schlegel¹²⁴, Jan Dousa, který v jednom z dopisů Westonii chválí Baldhofena za to, že tuto vzdělanou ženu objevil: „*Gratia Baldhovia: siquidem illo Interprete primum Doctrinae nobis copia facta tuae.*“¹²⁵. Významnou osobností je také Mikuláš Majus, který její básně opěvuje a nazývá Westonii „sladkou Eliškou“, její literární um a dovednost jí opětuje zasláním vlastních básní.¹²⁶

Zahraničním korespondentem byl také Daniel Heinsius, který byl poezií Westonie okouzlen, užasl dle svých slov nad takovým literárním úkazem¹²⁷ a označil ji jako sestru Múz.¹²⁸

U Jana Barvitia hledala Westonie útěchu ve svých strastech a ve strachu o definitivní ztrátu jmění. Podíl na nalezení útočiště zrovna u tohoto muže měl bezpochyby mimo jiné také jeho významný post kancléře císaře Rudolfa II.¹²⁹

Pozoruhodná je výměna názorů mezi Westonií a Janem Hellerem, kdy Westonie navzdory úctě a obdivu, který mu v dopise prokazuje, poukazuje na jeho „lapsus linguae“, když Heller uvedl v latinském hexametu místo kodifikovaných

¹²¹ IDEM. AD G[EORGIUS] MARTINUM a BALDHOVEN, *Parthenicon*, III. 9.

¹²² PAULUS MELISSUS FRANCUS, *Parthenicon*, III. 6.

¹²³ E. J. WESTONIA D[omi]no ABRAHAMO CREMERO Theologo. S. D., *Parthenicon*, III. 36.

¹²⁴ E. J. WESTONIA, D[omi]no JOACHIMO SCHLEGELIO S. P. D., *Parthenicon*, III. 38.

¹²⁵ IANUS DOUSA á Nortwick [et] Cattendyck, *Parthenicon*, III. 39.

¹²⁶ AD ELISABETHAM IOANNAM WESTONIAM ex Epigrammatis Magnifici ac nobilissimi viri D[omi]n[i] NICOLAI MAIL, *Parthenicon*, III. 52.

¹²⁷ „Obstupui primo, nec erat cognoscere caussam, Nec potui mentis conscius esse meae.“ In: AD EANDEM DANIEL HEINSIUS Gandensis, *Parthenicon*, III. 56.

¹²⁸ „Nata tibi soror est, altera Musa mihi.“ In: Ibid.

¹²⁹ ILLUSTRIS VIRO D[omi]no IOANNI BARVITIO I[uris]C[onsul]to S[acrae] C[aesariae] Ma[ies]tis CONSiliario, [et] Secretario Intimo, D[omi]no ac patrono suo colendissimo, *Parthenicon*, I. 9.

šesti stop sedm stop. Westonie jeho počínání komentuje s ironií, když od něj žádá explikaci takového případu a poučení, jelikož se ještě nikdy nesetkala se sedmistopým hexametrem: „*Hexamterum pedibus carmen sex constat. At abs te sunt septem positi: qua ratione? Doce!*“¹³⁰ Jan Heller se v následujícím listě snaží toto „faux pas“ elegantně vysvětlit tím, že se odkáže na boha Vulkána¹³¹, který je žvatlavý a nepřípustně ho navedl na tuto špatnou cestu: „*Versus, enumeroque pedes in carmine certos quodlibet, et socio pectora, verba, fidem. Dedicerat coelo ast Vulcanus garrulus: ille Illicita assumpsit munia forte pedum.*“¹³²

Jak lze vypožorovat, i přes mou snahu o stručný a základní výčet umělců pohybujících se ve Westoniině okolí, je jejich počet relativně vysoký a dokládá faktickou existenci komunikačních způsobů, které se ve své struktuře a kompozici mnohdy repetovaly. Třetí skupina disponuje rodinnými příslušníky, Westonie tak nejčastěji komunikovala se svým bratrem Janem Františkem Westoniem a se svým manželem Janem Leonem z Isenachu, který ale v době psaní těchto básní či dopisů, nebyl jejím legitimním manželem. Charakter korespondence adresované bratrovi se liší mírou užití superlativních a elativních konstrukcí, v případě oslovení jejího bratra je tento počet relativně nízký, i když se zde také tyto formy objevují¹³³. Témata, která Westonie s bratrem probírá, se týkají především rodinné finanční situace a také epistolární konverzace navozuje téma matky, o které Westonie i její bratr píšou jako o *Domina Mater*¹³⁴.

¹³⁰ JOHANNI HELLERO, I. V. D., *Elis. Io. Westonia S[alutem], Parthenicon*, I. 48.

¹³¹ Vulkán byl ve starověkém světě chápán jako bůh ohně a kovářství, ztotožňován je s Héfaistem. Jeho „nemotornost“, na kterou odkazuje i Jan Heller v rámci omluvy za svou chybu v metru, může být spojována s jeho nepříliš atraktivním vzhledem, za což byl „odškodněn“ sňatkem s bohyní krásy a lásky Afroditou. Více: LÖWE, Gerhard–STOLL, Heinrich Alexander: *ABC Antiky*, s. 10, 405.; ZAMAROVSKÝ, Vojtěch: *Bohové*, s. 331.

¹³² ELISABETHAE JOAN. WESTONIAE, JOHANNES HELL[E]RUS, *Parthenicon*, I. 49.

¹³³ Zejména obraty jako: „*charissima soror*“, „*charissimus frater*“.

¹³⁴ „*Salutata tame[n] inprimis humilime atq[ue] officiosissime D[omi]na Matre nostra.*“ In: IOANNES FRANCISCUS WESTONIUS, *suae suaviss[imae] sorori, E. I. WESTONIAE S. P. D., Parthenicon*, III. 19.

6. Feminita jako jeden z konstitučních prvků Westoniiny tvorby

Jak už jsem několikrát výše naznačila, ve tvorbě Alžběty Johany Westonie se významně uplatňuje princip tzv. femininní inferiority. Součástí jejích dopisů adresovaných humanistům je zřejmý častý apel na její „velikost“ právě kvůli jejímu ženství, jelikož nebylo obvyklé, aby žena žijící na přelomu 16. a 17. století tvořila básně takového všeobecně uznávaného formátu.

Častým signifikantem v její poezii je právě podceňování sebe samotné¹³⁵; Westonie píše o své nevědomosti a nedokonalosti v komparaci s literárním umem básníků – mužů.¹³⁶ Westonie respektuje své „nižší“ postavení v literární tvorbě¹³⁷, nepovyšuje se nad ostatní básníky, jak nasvědčuje na příklad dopis dedikovaný Martinu Baldhofenovi, ve kterém Westonie Baldhofena oslovuje jako velmi vzdělaného a učeného básníka, kterému snad ani není možno projevit dostatečnou úctu pouze na řádcích psaných na papíře: „*Erubesco (quo fateor) ad insignia quibus me Poëtarum doctissimus ornat! Nescio an unquam mihi tanta fuerit in literis facultas, ut condignas illi gratias referre valerem, Excusavi me per literas quasdam et breve epigramma; cujus exemplum una tibi, ut videas transmitto.*“¹³⁸

V korelaci s tímto jevem ji humanisté oslovují jako významnou ženu, nešetří přitom superlativy a vyzdvihováním jejího ženství, které vnímají velice pozitivně, jelikož humanistická literární obec přijímala spoustu kvalitních literátů, ale často v jejích řadách chyběl právě ženský element, který by byl unikátním klenotem každé literární obce právě pro svou výjimečnost spočívající ve feminitě. Jedním z nejčastějších projevů feminity je právě sebestylizace Westonie do panenského

¹³⁵ „*Humillima cliens Elisabetha Johanna Westonia Virgo Angla.*“ In: *AD DIVUM RUDOLPHUM II., Parthenicon*, I. 1

¹³⁶ „*Gulielme, parce, te rogo, Quod impolita carminis Inusitati mi hactenus Tibi loquatur Pieris.*“ In: *EIDEM, Parthenicon*, I. 16

¹³⁷ „*Nominis ergo tui qui digne encomia inepto Aggredier, celebris carmine, Maje, queam?*“ In: *AD MAGNIFICUM NEC NON NOBILISSIMUM VIRUM D[omi]n[um] NICOLAUM MAJUM, Sac[rae] Caes[ariae] M[aiesta]tis in Regia Appellationum Curia, Consiliarium ac tum Supr[emum] vallis loachimicae Praefectum; amicum sibi patris instar colendum, Parthenicon*, I. 18. V dopise Mikuláši Majovi označuje svou chvalořeč za nedokonalou, která se jeho slovní tvorbě nevyrovná.

¹³⁸ E. J. WESTONIA, *D[omi]no G[EORGIO] MARTINIO á BALDHOFEN, amico suo singulari S. P. D., Parthenicon*, III. 23

stavu. Korespondenti o Westonii píší jako o panně, z čehož vyvěrá nutnost jakési „ochrany“¹³⁹, kterou vzdělané panně může poskytnout muž, v tomto případě se jedná o patronát nad jejími literárními pokusy, ale také o finanční podporu. Sama Westonie si tuto skutečnost uvědomuje, proto se snaží vyzdvihnout panenský stav, do kterého v době psaní svých básní a dopisů také patřila; zdůrazňuje mimo to také svou ubohost a chudobu, které ji a její matku dohání k zármutku a slzám. Nepřítomnost mužského člena rodiny v důsledku úmrtí jejího bratra Jana Františka a hypotetického úmrtí či snad úniku jejího otčima, výrazně omezuje možnosti Westonie řešit ekonomickou zátěž rodiny¹⁴⁰, což opět vyplývá z jejího inferiorního postavení ve společnosti, která vůči ženám byla mnohonásobně skeptičtější v porovnání s muži. Nesnadná finanční situace a nedostatečně velké věno Westonii znevýhodňovaly možnost sňatku s dobře finančně a společensky situovaným mužem; jak je obecně známo, pro ženu v této době byl právě sňatek jejím společenským zenitem, kterého prostřednictvím manžela mohla dosáhnout. V básních, které Westonie napsala na počest císaře Rudolfa II., apeluje na své panenství, také vdovství své matky, potažmo pak sirobu, ve které setrvala.¹⁴¹

V případě Westoniiny matky je kladen důraz na její status vdovy, který společnost vnímala diametrálně odlišně než stav panenský. V následující kapitole popíší postavení panenského stavu v raně novověké společnosti, což umožní pochopit relace humanistů směřované k Westonii, která byla jakýmsi ohniskem jejich zájmu právě pro svou feminitu, a zejména panenství, bez ohledu na femininní inferioritu, která se ve společnosti raného novověku projevovala ve všech společenských vrstvách.

¹³⁹ „Virgo, manebo tuus.“ In: *Natalibus ILLUSTRIS[SIMI] AC MAG[NIFI]CI D[omin]i. D[omin]i HENRICI DE PISNITZ D[omi]n[i] in Hertenberg [et] Schoenbach Sac[rae] Caes[ariae] Majest[atis] Consil[iarii] ac S[acri] R[egni] Vice Cancell[arii] Domini [et] patroni sui colendissimi, Parthenicon, I. 7; „Quid cupiam, quaeris? justam ad te defero causam; Et patrocinium quaero puella tuum.“ In: AD EUNDEM, Parthenicon, I. 10*

¹⁴⁰ „Hic, quando exigam pauperula filia dotem Orat, in orantem multa talenta locat.“ In: *EIUSDEM SACRAE CAESARIAE, NEC NON HUNGARIAE, Ac Bohemiae REGIAE MAIESTATI[S], Parthenicon, I. 2*

¹⁴¹ „Mitis ut es cunctis, ita sis cum VIRGO precatur Orphana: Fac vidua damna nociva leves.“ In: *INVICTISSIME AC POTENTISSIME CAESAR, DOMINE CLEMENTISSIME, Parthenicon, I. 3*

6.1. Virgo clarissima et doctissima in re publica litteraria

Nejexplicitnějším projevem vědomosti sounáležitosti Westonie k panenskému stavu je oslovení „panna“ (*virgo*), které uvozuje téměř každý dopis jí adresovaný, ale také je jedním z nejčastějších způsobů, jakými se Westonie na konci každého dopisu podepisuje. Alžběta Johana Westonie jednala strategicky, snažila se při příležitosti opěvování záslužných činů svých patronů a obdivovatelů apelovat na nutnost zodpovědnosti pomáhat sociálně slabším lidem; vyzdvihovala tak jejich dobrodiní a trvala na další pomoci nebohým sirotkům a vdovám. Tímto způsobem se Westonie snažila zajistit pomoc od vlivných osobností nejen nemovitým lidem, ale také sobě; v její tvorbě se často označuje za sirotu (*orphana*) a běduje nad svým nelítostným a krutým osudem.

Je všeobecně známo, že raně novověká společnost ženy dělila dle tripartitně hierarchizovaných stavů; determinovala tak ženy podle jejich postavení v korelaci ke vztahu k muži, tj. k legitimnímu manželovi, na stav panenský, vdovský a manželský. Jinými slovy: přítomnost zákonného manžela v životě ženy a také naplnění pohlavního aktu byly v dané době prvky rozhodující o zařazení ženy do příslušného stavu. Z dobových preskriptivních textů¹⁴² vyjadřujících se často didakticky k pannám¹⁴³, ale také vdovám a manželkám, vyplývá, že tyto tři stavy nebyly

¹⁴² Mravokárných a preskriptivních normativních textů se objevovalo relativně mnoho, a to zejména v období raného novověku, ale i ve všech fázích středověku se objevovaly tendence didakticky poučit mladé i staré ženy o „správném“ životě a chování. Kromě velkých děl církevních otců se na takovýchto textech podíleli především muži fungující v církevním prostředí. Ti – i když se sexualitou neměli, nebo neměli mít žádné zkušenosti – se pomocí teologických a filosofických výkladů snažili usměrnit přístup k sexualitě žen i mužů a očistit jejich životy od tělesné žádostivosti, která je chlípná a také je podporována ďáblem; vycházeli tak z předpokladu neposkvrněného početí Panny Marie, a především z čistoty samotného Ježíše Krista. Panenství, a zejména panny jsou často komparovány s anděly, kteří také slují čistotou – v tomto srovnání je větší úcta vzdávána pannám jako osobám lidského původu s ohledem na muka a hříšnost lidského těla, ve kterém je lidská duše uvězněna, a které se tak také v díle Mistra Jana Husa stává součástí duality tělo - duše v korelaci s binárním modelem hřích - čistota. Další podklady k této nesporně zajímavé problematice lze čerpat z: RATAJOVÁ, Jana: *Panna a panenství/panic a panictví v české literatuře raného novověku*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Praha 2008, s. 542–591.; RYCHTEROVÁ, Pavla: *Ženská zbožnost ve středověku. Některé aspekty jejího výzkumu*. In: ČADKOVÁ, Kateřina–LENDEROVÁ, Milena–STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny ženy aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 115–124.; NODL, Martin: *Středověké dilema ženské svatosti*. In: LENDEROVÁ, Milena (ed.): *Dějiny ženy*, s. 105–114.

¹⁴³ Vyjádření Mistra Jana Husa ve svém drobném didaktickém dílku vypovídá o pomíjivosti pozemského světa ve srovnání s posmrtným věčným životem, který představuje pro každou duši

zařazeny v chronologickém sledu, který by tak kopíroval životní cyklus, ale dle míry „důležitosti a důstojnosti“. V preskriptivních textech je přítomno vědomí nesnadnosti ženského údělu, který se skládá z ryze femininních životních situací, jako jsou porod, mateřství, práce při dětech - ta je vnímána jako nízká a přízemní aktivita nedůstojná pro muže.¹⁴⁴ Jestli chceme hledat důvod, proč je aspekt panenské sebestylizace Westonie tak důležitý a nápadný v její tvorbě, je nutné se podívat právě do diskursů dobových preskriptivních textů vyjadřujících se k panenství a k pannám obecně. Právě v nich se lze dobře seznámit s uvažováním raně novověkého člověka, vesměs omezeného na určitý geografický horizont, o pannách a o ženách obecně. Je nutné si ale uvědomit, že mravokárné texty nereflktují sociální realitu, ale spíše vytváří jakýsi „ideál“ dokonalé panny, vdovy a manželky, upozorňují tak na slabé a silné stránky každého stavu, na jejich ctnosti a neřesti. V těchto textech je nasnadě, proč Westonie tolik dbala na příslušnost k panenskému stavu, kterou zdůrazňovala téměř v každém jejím literárním počinu. Již v textech vrcholného středověku je zřejmé, že panenství bylo chápáno jako nejdůstojnější stav nápadně podobný „nadpřirozeným osobám“ jako jsou andělé, kteří ale na rozdíl od panen nejsou svazováni tělesnými touhami, které vyvěrají z přítomnosti lidského těla, proto jejich čistota nedosahuje tak vysokého uznání jako čistota panen.¹⁴⁵ I v raném novověku se ještě objevuje tendence k vyzdvihování středověkých panenských světic a řeholnic, které dle příslušné hagiografické literatury oplývaly někdy až téměř nadpřirozenými vlastnostmi, které byly podporovány mystickými a fantaskními náboženskými prožitky. Tato tendence je – jak už jsem naznačila – kromě středověkých písařů, u kterých se projevovala silně,

větší slast než slasti pozemské: „Ó, že tak veliké věci si neváží lidé, a váží veselí kratičké ve světě, lživé zboží, moc, jež brzy pomine, chválu, jež jako mlha se vleče, rozkoš, jež se vždy s bolestí mísí! Aj, v radosti nebeské čeká Bůh Otec duše jako dcery milé, Bůh Syn jako choti své vyvolené, Bůh Duch svatý jako přítelkyně své velmi vzácné. Bůh Otec čeká, aby dědičkou věčnou ji v království nebeském učinil; Bůh Syn čeká, aby všechno, což svým narozením a svou smrtí dobyl, aby jí to dal, Bůh Duch svatý čeká, aby jí své nesmírné dobroty účastnou učinil.“ HUS, Jan: *Dcerka. O poznání cesty pravé k spasení*. Praha 1946, s. 52.

¹⁴⁴ STORCHOVÁ, Lucie: *Gender a „přirozený řád“ v českojazyčných diskurzech vdovství, panenství a světectví raného novověku*. In: *Nádoby mdlé*, s. 508–541.

¹⁴⁵ ŠTÍTNÝ, Tomáš ze Štítného: *Knížky druhé. O trojích stáviech: panenském, vdovském a manželském*. In: ERBEN, Karel Jaromír (ed.): *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*. Praha 1852, s. 60–96.

znatelná také u autorů raného novověku¹⁴⁶, ale častěji se objevuje větší míra tolerance k ženskému pohlaví, které i tak je ale považováno za pohlaví „mdlé“.

Na příkladě textu vrcholného středověku je tato skutečnost demonstrována a reflektována Tomášem Štítným ze Štítného, který ve svých knížkách se plamenně vyjádřil k ženám, avšak panny vyzdvihl nad zbývající dva stavy, zdůraznil potřebu chránit čistotu panen. Odvolával se na církevní autority a otce tak, jak to dělali také raně novověcí autoři, z čehož vyplývá značná skepse, nekompromisnost a především vědomí méněcenného postavení ženy ve společnosti. Štítný celkem rozděloval panny do čtyř skupin dle míry jejich čistoty a víry na panny věčné, které se rozhodly své panenství jakožto vzácný dar uchovat navěky, panny „*ješto chtie za muž*“¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Na příklad Daniel Hussonius Pacovský své torzo zakládá na výčtu několika významných světic a panen, jejichž život barvitě líčí a popisuje, i když se neustále pohybuje v implicitně kodifikovaném schématu, které bylo pro popis života světic typické již ve středověku. PACOVSKÝ, Daniel Hussonius: *Zahrada panenská*. In: Lucie STORCHOVÁ (ed.): *Nádoby mdlé*, s. 245–310. Pokládám za nutné upozornit na určitou diferenci ve vnímání panenství a potažmo manželství v etapě středověku a následně raného novověku. V raném novověku proběhla tzv. luteránská reforma manželství, která preferovala manželství před panenstvím, hájila jej jako ideální způsob života vyvěrající z ekonomického potenciálu, ale také z vůle Boží. Narážíme tak na významný rozpor ve vnímání manželství středověkých pisatelů, kteří navazovali na tradici církevních otců, a na raně novověké autory, kteří mohou být do jisté míry ovlivněni luteránským pojetím manželství. Je nutné mít na paměti, že infiltrace tohoto „novátorského“ pojetí je vázána jednak časovým aspektem a také se pochopitelně váže na hranice geografického horizontu, který byl převážně v 17. století limitován konfesijními rozpory. Z normativních textů, které jsem citovala, tak vyplývá stále ještě vědomí středověké tradice vnímání manželství, i když lze zaznamenat určitý myšlenkový posun ve vnímání tripartitně hierarchizovaných stavů, který je determinován a ovlivňován právě luteránskou reformou, i když tento posun nebyl příliš výrazný s ohledem na náboženskou situaci v českých zemích na přelomu 16. a 17. století. Z citovaných pramenů uvádím na příklad spis Jana Kocína z Kocínětu, který ve svém spise preferuje manželství a uvádí jej jako stav samotným Bohem zřízený; jeho argumentace a legitimizační strategie je opřena o Bibli; vychází z předpokladu stvoření Adama a záhy Evy, které Bůh spojil v jedno tělo. Je nutné si uvědomit, že Kocín nebyl teolog, což je z jeho práce patrné, byl nobilitovaným měšťanem, tudíž lze v jeho spise vliv pragmatičnosti. O praktické funkci manželství vypovídají také další preskriptivní texty konsekrované problematice manželství; také Jiřík Střejc Zábřežský se o manželství vyjadřuje jako o „*k pohodlí lidskému od samého Boha zřízen, tam dávno v ráji nařízen*.“ RATAJOVÁ, Jana: *Manželství v české literatuře raného novověku*. In: RATAJOVÁ, Jana (ed.): *Žena není přišera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha 2009, s. 736–737.; KOCÍN, Jan z Kocínětu: *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně*. In: RATAJOVÁ, Jana (ed.): *Žena není přišera*, s. 265–312.; ZÁBŘEŽSKÝ, Jiřík Střejc: *Zrcadlo poctivé a šlechetné ženy a hospodyně*. In: RATAJOVÁ, Jana (ed.): *Žena není přišera*, s. 313–338.

¹⁴⁷ Tímto termínem se rozumí panny, které mají v úmyslu se vdát, čímž by ztratily svou panenskou čistotu, dar od Boha, kterého není možné znovu nabýt. Ve slovním spojení „*ješto chtie za muž*“ se uplatňuje vazba genitiv – akuzativ, která byla ve staré češtině typická pro maskulinní životné tvary a postupně se začala vytrácet s etapou raného novověku.

Tato skupina panen se odlišuje dále na panny „helmbrechtné“¹⁴⁸ a čestné.¹⁴⁹ Toto poměrně složité členění panen do několika skupin samo o sobě vypovídá o důležitosti tohoto nejdůstojnějšího stavu.

Adam Klemens Plzeňský ve svém textu poučuje panny o správném životě a opět zde cituje spisy církevních otců, z čehož vyplývá určitá názorová rigidita a skepse; poučuje panny o vlastnostech, jež by měly být vlastní každé panně a naopak je odrazuje od špatností, které z tohoto nejváženějšího stavu činí hříšné doupě. Radí pannám vyhýbat se světským rozkoším a zahálce a stejně jako Tomáš Štítný diferencuje panny do čtyř skupin.¹⁵⁰

Zajímavý a přínosný je spis¹⁵¹ Havla Žalanského Phaëtona, který se snaží hledat všechny přednosti ženského pohlaví, hledá pro své argumenty podklady v Bibli a také v mnoha historických momentech, ve kterých vystupovaly ženy jako významné osobnosti. I přes velkou solidaritu k ženám, která z jeho dílka vyplývá, a přes jeho smířlivý a konejšivý způsob psaní a mírumilovný postoj vůči ženám, se i zde objevuje patriarchálnost a nadřazenost mužů nad ženou: „*Muž jest ovšem hlava ženy, ale ona jest sláva a koruna jeho a on se k ní jako k tovaryši*¹⁵² *života a království Božího dědičce chovati má.*“¹⁵³

Westonie jako příslušnice panenského stavu je opěvována pro svou pohlavní čistotu¹⁵⁴, je chráněna muži pro svou bezbrannost a křehkost, což jsou vlastnosti,

¹⁴⁸ Sémantika pojmu „helmbrechtný“ označuje ve staré češtině výraz pro prostopášného a záletného člověka. BĚLIČ, Jaromír a kol.: *Malý staročeský slovník*, s. 65.

¹⁴⁹ ŠTÍTNÝ, Tomáš ze Štítného: *Knížky druhé*, s. 61.

¹⁵⁰ PLZEŇSKÝ, Adam Klemens: *Rozkoš a zvůle panenská*. In: Lucie STORCHOVÁ (ed.): *Nádoby mdlé*, s. 153–220.

¹⁵¹ ŽALANSKÝ, Havel Phaëton: *Ku poctivosti a k potěšení počestnému pohlaví ženskému*. In: Lucie STORCHOVÁ (ed.): *Nádoby mdlé*, s. 359–383.

¹⁵² Sémantika pojmu „tovaryš“ ve staré češtině vyjadřovala mimo jiné také označení pro druha, společníka a spojence. BĚLIČ, Jaromír a kol.: *Malý staročeský slovník*. Praha 1978, s. 514.

¹⁵³ ŽALANSKÝ, Havel Phaëton: *Ku poctivosti*, In: Lucie STORCHOVÁ (ed.): *Nádoby mdlé*, s. 380–381.

¹⁵⁴ V raném novověku je panenský stav často vnímán také jako předstupeň instituce manželství; podle didaktických textů by měla panna zachovat své tělo nedotčené před vstupem do manželství. Všeobecně v raném novověku pozvolna ustupuje primát panenství, které tak nahrazuje manželství jako svazek zajišťující reciprocitu a vzájemnou výměnu budovanou na poslušnosti manželky a zároveň na toleranci manžela k „méněcennému“ postavení ženy v manželském svazku. STORCHOVÁ, Lucie: *Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století*. In: RATAJOVÁ, Jana (ed.): *Žena není příšera*, s. 776–820.

keré metonymicky přesouvají své těžiště zejména k tomuto stavu¹⁵⁵, a tvoří tak signifikanty panenského stavu obecně; je nutné mít neustále na vědomí, že také panny, ač nejdůstojnější stav jsou považovány za pohlaví „nedokonalé“ a do jisté míry taky velmi naivní a nezkušené. Zde je nutné se zamyslet, zda výsostná glorifikace Westoniiných literárních dovedností nebyla podmíněna touhou humanistů mít mezi sebou ženu, která je tvůrčí a dokáže s nimi udržovat pravidelný epistolární kontakt na přiměřené intelektuální úrovni v měřítku maskulinní perspektivy. I tak ale je zjevné, že se Westonii snažili básníci spíše chránit a zrovna vědomí její feminity – z čehož v dobovém myšlení vyplývala zároveň slabost – jim dalo příčinu umožnit mladé a nadané básnířce se etablovat v rámci humanistické literární obce, poskytnout jí ochranu a útočiště a zároveň se tak mohli „pochlubit“ touto „*rara avis humana*“¹⁵⁶ ve svém literárním společenství. Tuto skutečnost lze explicitně vyzorovat z dopisů Westoniiných korespondentů.¹⁵⁷

Zajímavým počinem v *Partheniconu* je také jediná báseň¹⁵⁸ výlučně adresovaná ženě – Markétě Baldhofenové, která byla sestrou Martina Baldhofena. Na jeho popud jí Westonie složila báseň, která tematizuje a demonstruje její postoj k manželství. Již v názvu básně je Markéta oslovena jako velmi vznešená panna, která brzy vstoupí do svazku manželského. Westonie si je vědoma podřadného postavení ženy ve vztahu k muži, který je jejím životním druhem. Navzdory své „emancipovanosti“ v rámci literární tvorby v poměru k ostatním ženám a touze se vyrovnat svým mužským korespondentům, Westonie nijak nevybočuje z tradičních normativních představ o manželství. Zastává názor, že poroučet v manželství náleží pouze muži, ženě náleží uklidňovat jej v jeho chování. Uznává tak tradiční korporální metaforiku prostřednictvím sémiotické reprezentace vztahované na části lidského

¹⁵⁵ Westonie v dopise Balhofenovi děkuje za ochranu všech svých příznivců: „*Interim pro tantorum ad me Virorum scriptis, tuo beneficio procuratis, immortales ago gratias.*“ In: *Parthenicon*, III. 24

¹⁵⁶ STORCHOVÁ, Lucie: *Alžběta Johanna*, s.149–166.

¹⁵⁷ Z následující věty je patrné, že Westonie udržovala epistolární kontakt i s humanisty v zahraničí (Heinsius), vztahy v tzv. „literární republice“ fungovaly na principu vzájemných konexí, relací a vazeb: „*Respondeo duabus Epistolis celebratissimis illis Rei publ. literariae, duum viris D. D. Scaligero et Dousae. Ad Heinsio, duem ita mihi commendas, nihil vidi hactenus.*“ In: *Parthenicon*, III. 24

¹⁵⁸ *Virgini Nobili MARGARETHAE BALDHOVENIAE, B[ernardi] Martin a Baldhoven [et]c. Senioriis, filiae suaviss[imae], novae nuptae. Parthenicon*, I. 42

těla¹⁵⁹, která prezentuje muže jako hlavu rodiny, ale ženu jako jakýsi zástupný článek: „*Est mandare viri, nostrum esse parere: maritus est caput ac ipsi mutua membra sumus.*“¹⁶⁰ Hlavními vlastnostmi, kterými by měla „dobrá“ manželka být opředena, je podle Westonie zbožnost (*pietas*) a stud (*pudor*), naopak půvab a ozdoby na ženském těle jsou pouhým klamem¹⁶¹. Je nasnadě, že předpoklady pro dobrou manželku netkvěly v raném novověku ve fyzickém vzhledu, ale spíše v pragmatickém nahlížení na ženu, což je patrné jak z preskriptivní dobové literatury, kterou jsem již citovala, tak z Westoniiny básně, která o tom vypovídá. Je možné, že se Westonie řídila vědomě implicitním dobovým morálním kodexem, ale také to může vypovídat o jejím skutečném názoru, který jí byl různými formami vštěpován od útlého věku a formoval tak její myšlení. Dá se obecně říct, že panoval rozdíl mezi vnímáním legitimní manželky a milenky; všeobecně na území Čech panovala mravní rigidita a upjatost v mimomanželských sexuálních avantýrách ve srovnání se zeměmi západní a jižní Evropy, kde na nelegitimní mimomanželské vztahy nebylo nazíráno až tak nesmlouvavě a nekompromisně.¹⁶²

6.2. Vidua moestissima

Mimo stylizaci a sebestylizaci do postavení panny, se ve Westoniině *Partheniconu* objevuje také problematika vdovství; Westonie tak píše o své matce – vdově a staví ji do útrpného postavení nebohé ženy, na jejichž bedrech spočívá nelehký úděl vdov, když úmrtím manžela přicházejí o hmotné zázemí. Při studiu normativních raně novověkých textů a sekundární literatury jsem se snažila vypořádat status vdov tak, jak na ně nahlížela soudobá společnost, stejně tak jako

¹⁵⁹ Polarita levé a pravé strany je začleněna do normativního rámce, který vychází z kolektivní hodnotové reprezentace a kořeny má již v symbolickém řádu archaického období, konkrétně u Aristotela. Konotace „levostrannosti“ tak náleží spíše femininní části populace, naopak dexterita dominuje v případě mužů. Stejně tak lze tento koncept vztáhnout na části lidského těla, kdy metaforickou transponací dochází k signifikaci hlavy (dominance lidského těla) pro muže jakožto hlavního elementu v rámci rodiny, ale také v partnerských, popř. manželských vztazích. LEEUWEN–TURNOVCOVÁ, Jiřina van: *Polarita levé a pravé jako ženské a mužské části sociálního prostoru (aspekty semiotizace genderu v jazyce)*. In: LENDEROVÁ, Milena (ed.): *Dějiny ženy*, s. 91–104.

¹⁶⁰ *Virgini Nobili MARGARETHAE BALDHOVENIAE, Parthenicon*, I. 42

¹⁶¹ „*Est species fallax, ac ornamenta caduci corporis.*“ In: *Ibid.*

¹⁶² KOLDINSKÁ, Marie: *Každodennost*, Praha–Litomyšl 2001, s. 136–154.

nevýhody, ale i výhody, které tento stav mohl vdově přinést, a zodpovědět tak otázku, jestli byl Westoniin pláč a nárek nad matkou – vdovou adekvátní, nebo jestli se jednalo o další ze strategií upozornění veřejnosti na nesnáze jejich života.

*„Mezi zapsané vdovy smí být přijata žena ne mladší než šedesát let, jen jednou vdaná, známá dobrými skutky: jestliže vychovala děti, prokazovala věřícím pohostinnost a umývala jim nohy, pomáhala nešťastným a osvědčila se v každém dobrém díle. Mladší ženy nezapisuj mezi vdovy. Neboť jakmile je smyslnost odvrátí od Krista, chtějí se opět vdávat; tak propadají odsouzení, protože porušily slíbenou věrnost. Zároveň si navykají zahálet a chodit po návštěvách. A nejen zahálet, nýbrž i klevetit, plést se do cizích věcí a mluvit, co se nepatří. Chci tedy, aby se mladší vdovy vdávaly, měly děti, vedly domácnost a nedávaly protivníku příležitost k pomlouvám.“*¹⁶³ Tímto tvrzením sv. Pavel „definuje“ status vdovy ve svém dopise Timoteovi; jeho pojetí vdovy se následně stalo předobrazem pro mnoho dalších autorů, kteří se orientovali právě podle jeho slov uvedených v Bibli a většinou tak přejímali tradiční exempla a topoi.

Z raně novověkých didaktických pojednání o vdovách tuto charakteristiku velmi výstižně podává Jan Hertvicius Pražský¹⁶⁴, který se ve svém spise zabývá právě problematikou vdovství. Tento farář kostela sv. Štěpána v úvodu svého spisu nejdříve objasňuje sémantickou etymologii a genezi pojmu „vdova“, který chápe jako odvozeninu od sousloví „odvedená od manžela“. Determinantem vdovství je paralelně jako u panenství absence partnera v životě žen jestvujících v těchto stavech, a to z hlediska pohlavní čistoty a sexuální abstinence.¹⁶⁵ Diference mezi panenským a vdovským stavem spočívá v předpokladu, že vdova již ztratila svou pohlavní čistotu, ale po smrti manžela si nadále udržuje odstup od mužů a opět tak nabývá důstojnosti v očích společnosti, což tomuto stavu vyneslo gloriolu, která preferuje tento stav co do míry váženosti před stavem manželským. Hertvicius lituje vdov, jež smrtí manžela pozbyly ve svém životě garance finančního zázemí: *„kterážto [vdova], hlavy jsouce zbavená, při spravování takové moci, jakouž manžel*

¹⁶³ 1. Tím., 5:9–14. *Nový zákon*. ČEP, 1979.

¹⁶⁴ HERTVICIUS, Jan Pražský: *Vdovství křesťanské*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Nádoby mdlé*, s. 311–359.

¹⁶⁵ *Ibid.*, s. 312–314.

její měl, míti nemůže.“¹⁶⁶ Záhy ale utěšuje všechny vdovy, které setrvávají v tomto stavu z důvodu přítomnosti Božího milosrdenství a jeho ochrany.

Zajímavým aspektem, který jsem vyzorovala, je jakési „zástupnictví“ Boha v životě žen, které nemají zákonitého manžela. Tato skutečnost vyplývá také z díla Mistra Jana Husa¹⁶⁷. Bůh ve své trojjedinosti zastupuje v nebi všechny kategorie, které může muž vyplnit v životě ženy na zemi a které se tak transponují do představ o věčném životě. Bůh Otec je zde nastíněn jako skutečný otec, otec lidské, tudíž i ženské duše, dále pak Bůh Syn jako choť své vyvolené, nakonec také Duch svatý jako přítel každé věrné duše.¹⁶⁸ Je nasnadě, že skutečné vztahy v rámci pozemského života se v určitých strukturálních rovinách a schématech objevují také v představách o posmrtném životě, kterého každá věrná duše může dosáhnout. Žena tak po své smrti bude v nebi přebývat se svým dokonalým chotěm, jemuž se žádný pozemský muž nemůže vyrovnat.¹⁶⁹

Na druhou stranu status vdov neobnáší pouze radost z Božího milosrdenství a z jeho ochrany, ale přináší předpoklad tzv. „vdovských povinností“, které se dělí na povinnosti k Bohu a povinnosti k dalším osobám. Mezi povinnosti k Bohu patří modlitby, prosby za odpouštění hříchů a život ve svatosti, tj. dodržování půstů a pravidelných modliteb.¹⁷⁰ Mezi povinnosti k ostatním lidem patří především péče o chudé a nemocné lidi.¹⁷¹ Božena Kopiczková ve své studii nastiňuje problematiku vdovství také z hlediska sociální praxe, kdy úmrtí manžela mohlo do jisté míry signalizovat posibilitu větší svobody pro vdovu, která se tak nemusela podrobovat výhradně jeho vůli, což se nevztahuje na tzv. vdovy státní, které se často po smrti

¹⁶⁶ Ibid., s. 316.

¹⁶⁷ HUS, Jan: *Dcerka*, s. 52.

¹⁶⁸ Ibid., s. 51–53.

¹⁶⁹ Model nebeského království a utváření tamních vztahů přebírá struktury pozemského světa a myšlení společnosti. Tento fakt lze pozorovat na patriarchálnosti vztahu Ježíše k pannám, který opět přejímá tradiční schéma poslušné a tiché manželky, která je svému muži oporou a přijímá své poddané postavení v rámci takového svazku. Naproti tomu vztah panicům k Panně Marii je ovlivněn prototypem středověké kurtoazní lásky, kdy protagonistkou tohoto vztahu je dokonalá, nedotknutelná žena. V těchto vztazích se zachovává hierarchie nadřazenosti nebeských postav. RATAJOVÁ, Jana: *Panna a panenství/panic*, In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Nádoby mdlé*, s. 586–588.

¹⁷⁰ HERTVICIUS, Jan Pražský: *Vdovství*, In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Nádoby mdlé*, s. 339–348.

¹⁷¹ ŠTÍTNÝ, Tomáš: *Knížky druhé*, s. 89. Problematikou pojetí vdovství v díle Tomáš Štítného se zabývá také Pavla Rychterová. RYCHTEROVÁ, Pavla: *Žena a manželství v díle Tomáše ze Štítného*. *Mediaevalia Historica Bohemica*, č. 6, 1999, s. 95–109.

chotě stávaly „oběťmi“ dynastické sňatkové politiky.¹⁷² V podobném duchu se vyjádřila také Irena Korbelářová, která poukázala na skutečnost, že vdovy měšťanského původu využívaly velké volnosti v právních ujednáních a pojišťovaly si před vstupem do manželství svá práva a svrchovanost, často si také držely majetek ve své živnosti a s příjmy z podnikání a pronájmů mohly volně disponovat.¹⁷³

Jak už jsem zmínila v úvodu kapitoly, Alžběta Johana Westonie pracovala s pojetím vdovství v případě své matky (*Domina mater*) jako vdovy. Z jejího epistolárního kontaktu s Johanem Gernandem¹⁷⁴ vyplývá také pojetí vdovy v případě úmrtí Pavla Melissa, kdy Gernandus popisuje nešťastný vdovský úděl jeho manželky - vdovy. Zmiňuje se zde o velké vzájemné lásce, která panovala v manželském páru, o obdivu, který Melissus ke své legitimní manželce choval za svého života: „*illa viduae moestissimae vulnus adhuc recens tanto refricabant acerbius, quanto illa maritum amaverat impensius, illumq[ue] a Viris doctissimis [et] maximi nominis (quibus tamen omnibus Virgo Angla multis parasangis merito suo maximo anteferenda) adamari [et] praedicari intelligeret.*“¹⁷⁵ Gernandus prosí Westonii jménem vdovy, aby svými verši oslavila jméno zesnulého básníka. Z hlediska pojetí humanistické literární obce je zřejmé, že vdova po Pavlu Melissovi nebyla literárně činná, pověřila tak Gernanda napsáním dopisu slavné Westonii. V tomto případě lze diskutovat o dvou variantách; jednak zmiňovaná vdova nemusela dosáhnout takového vzdělání, aby byla schopna kontaktovat Westonii sama, učinila tak skrze přítele jejího muže, který byl součástí humanistické komunikační obce, což svědčí opět o vzájemné sounáležitosti humanistických společenství při významných událostech, jakou smrt bezpochyby byla. Gernandus tak prokázal své účastenství při smrti Melissa svým kontaktem s vdovou a snažil se povědomí o smrti slavného básnického zjevu expandovat formou epistolárního kontaktu mezi všechny příslušníky humanistické obce. Další možností, proč vdova sama neoslovila svým dopisem Westonii, ale učinila tak v zástupné formě, mohl být fakt, že humanistická literární obec stavěla na principu „permanentního členství“,

¹⁷² KOPIČKOVÁ, Božena: *Ideální modely života ovdovělých královen, kněžen a šlechticů v českém středověku ve světle reality*. In: LENDEROVÁ, Milena: *Dějiny ženy*, s. 223–240.

¹⁷³ KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Ženy ve slezské měšťanské společnosti barokního období*. In: LENDEROVÁ, Milena: *Dějiny ženy*, s. 251–262.

¹⁷⁴ JOHANNES GERNANDVS ad ELIS. JOAN. WESTONIAM, *Parthenicon*, III. 11

¹⁷⁵ Ibid.

který by tak znemožnil vdově se do této obce začlenit, případně byla větší pravděpodobnost, že Westonie pravděpodobněji zareaguje na prosbu svého „přítele“ s větší vervou.

Westonie se snažila ve své tvorbě ukázat samu sebe jako bezbrannou, křehkou pannu, která potřebuje podporu a ochranu, což vyplývalo ze snahy o získání jakéhosi patronátu ve své nesnadné životní situaci. Analogicky se vyjadřuje i ke své matce, kterou ve své poezii signifikuje jako vdovu (*vidua*) a paralelně ji staví do pozice nebohé, chudé vdovy, která přišla o manžela. Ve snaze poukázat i na „výhody“ vdovství zde nemůže být ani řeč, což je pochopitelné v souladu se záměrem, s kterým Westonie sbírku vytvořila. Jako jeden z několika případů uvedu dopis císaři Rudolfovi II.¹⁷⁶, kde se kromě vyzdvihování své siroby snaží nastínit také útrpný úděl vdov. Zde Westonie lyricky oplakává chudobu své matky¹⁷⁷ a v závěru básně prosí císaře o ulehčení starostí nešťastné vdovy a siroty¹⁷⁸. Jak je zřejmé z překladu jejich básní, Westonie se snaží apelovat na negativní aspekty vdovského stavu, do které lze zahrnout finanční nesnáze a ekonomickou destabilizaci po úmrtí výdělečně činného manžela. Apeluje tak na císaře, kterého již v názvu básně uvádí jako „nepřemožitelného a všemohoucího“, a tím pádem jej staví do pozice osobnosti, která se může podílet na zlepšení situace její rodiny. Strategie Westonie je tak zřejmá a opět poukazuje na utilitární účel jejího tvoření, které i tak dosahovalo po formální i tematické stránce takové brilantní úrovně, že se mohla s přehledem začlenit do literárního společenství na poměrně vysoké úrovni dle soudobých estetických norem.

6.3. „Amor faemineus“

Zajímavým zdrojem názorů na manželství a lásku ve všeobecném rámci jsou básně a dvojverší moralistního charakteru, které se nacházejí ve druhé knize *Partheniconu*. V těchto básních se často zrcadlí pohled básničky na lásku a vztahy

¹⁷⁶ *INVICTISSIME AC POTENTISSIME, Parthenicon, l. 3*

¹⁷⁷ „*Paupertate gemo Matris, quae tristia nata Fata dolet: saevus crescit utrinq[ue] dolor.*“ In: *Ibid.*

¹⁷⁸ „*Mitis ut es cunctis, ita sis cum VIRGO prelatur Orphana: FAC vidua damna nociva leves.*“ In: *Ibid.*

jako takové; jsou tak cenným zdrojem poznání mentality raně novověké vzdělané ženy.

V básních *Turpe senilis amor*¹⁷⁹ a *Turpis anilis amor*¹⁸⁰ se Westonie ironicky vyjadřuje k nevhodnosti lásky pro lidi staršího věku. Jako důvod uvádí ostudu, kterou může starým lidem láska přinášet. Aspekt věkové hranice zde hraje významnou roli; v ikonografickém materiálu a ilustracích doprovázející literaturu didaktického či zábavného charakteru se objevovaly parodická zobrazení starých mužů s mladými manželkami, nebo starých žen s legitimními manžely a tyto obrazy se stávaly terčem posměchu veřejnosti. Tomáš Štítný upozorňuje na motivaci založenou na celoživotním finančním zajištění, které mladé lidi mohlo přimět k uzavření svazku manželského s osobami výrazně staršími: „*Umřet' baba, aneb usleknet' kmet, a já budu mieti sbožie.*“¹⁸¹

Vědomí femininní inferiority reflektuje také častý motiv slzí (*lacrymae*)¹⁸², kterými má žena obměkčit mužovo srdce. Westonie zde apeluje na povolnost a očekávanou snahu ženy uklidnit a ukonejšit muže v situacích, kdy se jeví jako nepřičetný; žena má být klidné povahy, muže má v jeho rozhodnutích podporovat, být mu oporou: „*Gratia in ingratas si quando dissilit iras; cura has obsequiis debilitare tuis. Adde preces; precium ni sufficit, adde vel imas, immitem quae animum mitificent lacrymas.*“¹⁸³ Metaforika slzí evokuje představu ženy jako nádoby „mdlé“ a dokládá tak dobové představy o úlohách ženy jak ve společnosti, tak v manželství; jejich životní role a úkoly jsou limitovány jejich vrozenou křehkostí a slabostí, což má významný podíl také na utváření sociální praxe uplatňující se právě v manželství, které bylo vnímáno jako proces kontinuální výměny založené na reciprocitě toleranci muže k femininní inferioritě vyplývající z již zmiňované

¹⁷⁹ *Parthenicon*, II. 74

¹⁸⁰ *Parthenicon*, II. 75

¹⁸¹ ŠTÍTNÝ, Tomáš: *Knížky druhé*, s. 82–83. Sémantika pojmu „usleknúti“ ve staré češtině vyjadřovala mimo jiné také označení pro úmrtí. Výraz „sbožie“ označuje jmění, statek, majetek. BĚLIČ, Jaromír a kol.: *Malý staročeský*, s. 545, 438.

¹⁸² „*Si cupis iratum compescere rursus amantem, iracunda tuis corda riga lacrymis.*“ In: *Vel, Parthenicon*, II. 69

¹⁸³ *Amoris offensi redintegratio, Parthenicon*, II. 68

„slabosti“ ženského pohlaví, naopak žena tuto toleranci oplácí aktivitou v domácnosti, věrností a poslušností svému muži.¹⁸⁴

Jak už jsem poukázala výše, kontinuální paralela vývoje pohledu na manželství vyvěrající z preskriptivní literatury se vyvíjí v důsledku expanze luteránské reformy, která začala vnímat manželství jako ekonomicky výhodný svazek; na rozdíl od textů vrcholného středověku není manželství tak výrazně zatlačováno na poslední příčku femininní stavovské tripartity, ale začíná panenský a vdovský stav ve své důležitosti a důstojnosti vyrovnávat, v některých textech i preferovat. I tak je ale důležitost manželské instituce v raném novověku nahlížena z hlediska ekonomické perspektivy a stále je ochuzena o emocionální náboj.¹⁸⁵ Také postoj k sexualitě se výrazně nemění, stále je vnímána jako patologický jev, který je nutný k plození dětí a zachování rodové linie.¹⁸⁶ Také výběr vhodné manželky měl být řízen ryze praktickými účely, nikoliv „chlípnou milostí“. Mezi normativní předpoklady pro ideální ženu patřily vlastnosti jako je zbožnost, píle, poslušnost a poctivost dle hesla *Ora et labora*. Fyzický vzhled u legitimních manželek správně neměl hrát stěžejní roli, naopak vedl k asociativnímu spojení krásy s hříchem.¹⁸⁷

V poezii Alžběty Johany Westonie se objevují také aluze na lásku, která není typickým předobrazem „ideální“ manželské lásky dle preskriptivních textů. Její báseň *Nascitur volu[n]tari[us] amor, no[n] denascitur*¹⁸⁸ deskribuje lásku jako vášnivý cit, Westonie tak varuje před „nebezpečným limitem“ lásky, která by tak mohla vyústit v oheň (*ignis*). Metafora ohně tak může představovat lásku ve smyslu vášně, která ale dle dobových normativních představ není vhodná.¹⁸⁹ Tento motiv se objevuje také v básni *Remedium amoris*¹⁹⁰, ve které Westonie tematizuje opět lásku transponovanou do podoby ohnivého elementu, který lze uhasit pouze

¹⁸⁴ STORCHOVÁ, Lucie: *Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století*. In: RATAJOVÁ, Jana (ed.): *Žena není příšera*, s. 776–820.

¹⁸⁵ LENDEROVÁ, Milena–KOPIČKOVÁ, Božena–BUREŠOVÁ, Jana: *Eva nejen v ráji. Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 111.

¹⁸⁶ *Ibid.*, s. 800–801.

¹⁸⁷ KOCÍN, Jan z Kocinétu: *Abeceda pobožné manželky*, s. 270–275.

¹⁸⁸ *Parthenicon*, II. 72

¹⁸⁹ „*Sumitur arbitrio mentis, non ponitus ignis: Aptari frenum nec sinit ille sibi. Quarere materiam facile est, sed demere vires diffuile, [et] certum figere posse modum.*“

¹⁹⁰ *Parthenicon*, II. 76

prostřednictvím osoby, která tento oheň způsobila. Je patrné, že představy o vášnivé lásce v mysli mladé básnířky se úplně neshodovaly s normativními regulami vrcholně středověkých či raně novověkých autorů mravokárné literatury. Vášně jako taková byla odsuzována jako příznak fyzické přitažlivosti, která byla kanalizována; signifikant ohně představoval synonymum ohně pekelného, který byl v měřítku uvažování středověkých a raně novověkých lidí odstrašující představou.¹⁹¹

Westoniiny představy o lásce jsou sice do jisté míry usměrňovány dobovými představami a její myšlenkový horizont je jimi silně ovlivněn, ale i tak skrze její příležitostnou poezii proplouvá napovrch imaginace lásky jako opravdového citu. Právě skrz tento fakt je její tvorba velice cenná, jelikož reflektuje určitý odklon od tradičních normativů a tezí a ukazuje tak malou skulinou na mentalitu a představivost mladé dívky žijící na prahu 17. století. Lze pozorovat, že její myšlenkový svět není vždy pevně spjat se společenskými konvencemi, od kterých se alespoň ve své tvorbě částečně odpoutala a zachytila tak svůj náhled na lásku z jiného úhlu pohledu. V již výše zmiňovaném dopise Markétě Baldhofenové, v němž se jí snaží poradit a usměrnit ji v jejím manželském životě, koreluje její názory s mravokárnými texty, odvolávají se na vědomí femininní inferiority a nutnost poslušnosti manželky svému muži. Skutečnost, že dopis Markétě Baldhofenové měl publicitní charakter, se může odrážet právě v jejích názorech, které se vyznačovaly mnohem více rigidní povahou než její příležitostné verše, které tak mohly plnit funkci úniku z normovaného prostředí raně novověké společnosti, a tak se v nich mnohem více zrcadlí básnířčino opravdové „já“.

¹⁹¹ Jako příklad uvedu první pohřeb kremačního charakteru, který byl proveden v roce 1890 v případě Augusty Braunerové na českém území. Kremace vyvolala výraznou mediální odezvu a nesouhlas s touto funerální praktikou spočíval především v jejím odsouzení katolickou církví, která ji vnímala jako příznak ateismu a infiltraci zednářských myšlenek. Také představa zpopelnění byla zavržována právě v souladu se synonymizací ohně a pekla. LENDEROVÁ, Milena: „První česká matka po smrti upálena“ aneb Pohřeb paní Augusty Braunerové. In: LORENZOVÁ, Helena–PETRASOVÁ, Taťána (edd.): *Fenomén smrti v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století*. Plzeň 9–11. března 2000, Praha 2001, s. 238–244.

7. Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo se zaměřit na tvorbu Alžběty Johany Westonie, na jejímž základě jsem se snažila explicitně demonstrovat způsoby humanistické komunikační strategie, ale především poukázat na myšlenkovou realitu mladé humanistické latinské básnířky, která se reflektuje v její tvorbě ve smyslu „ženského psaní“. Feminita je výrazným prvkem Westoniiny tvorby, na niž reagují jednak příslušníci humanistické literární republiky, ale sama Westonie si je své „přednosti“ vědoma a plně toho využívá ve svůj prospěch tak, aby její tvorba byla přijata co možná nejlépe širokým spektrem humanistických tvůrců a umělců, mezi nimiž byla jedinou ženou v rámci českých zemí. Pozitivní ohlas, jakého se jí dostalo od jejích literárních soupeřů, vyvěrá jednak z její míry vzdělání a dovedností - ne příliš obvyklých pro mladou ženu - ale také právě pro její ženství, které Westonie tematizuje v několika rovinách.

Na výzkumu preskriptivní a mravokárné vrcholně středověké a raně novověké literatury jsem se snažila kontinuálně komparovat představy o ženách s ohledem na časový horizont tak, aby dané texty dokázaly vytvořit všeobecnou představu o vývoji myšlení o ženách v dané době. Při srovnávání a postižení vývojové linie jsem se rozhodla tuto metodu aplikovat na tvorbu Alžběty Johany Westonie a zkoumat tak její strategii femininní stylizace.

První úroveň, která je v její básnické sbírce nejvíce patrná, je stavění sebe sama do pozice panenského stavu. Jako důvod pro tuto strategii jsem určila především snahu vyvolat v konzumentech jejích textů imaginaci dívky – panny s atributem křehkosti, která má zájem získat patronát nad svou uměleckou stránkou osobnosti, stejně tak jako povzbudit významné osobnosti k intervenci v její prospěch v již výše zmíněné majetkové kauze. V tomto případě je její panenství chápáno v limitech středověkých textů ovlivněných spisy církevních otců, v nichž je zjevná názorová rigidita a přísnost, která mnohdy velmi plamenně odsuzuje ženské pohlaví jako „mdlé“ a neshledává jej schopným pro intelektuálně náročnou práci. Vytváří tak kvalifikaci ženy jako pomocnice muže a své názory čerpají z Bible, kterou mnohdy

interpretují v mezích svého mentálního horizontu ovlivněného danou dobou, což lze na jejich nekompromisních výkladech poznat. Stav panenský byl zejména ve středověku preferován nad ostatní stavy; raný novověk přichází s dalšími změnami, mezi něž se řadí luteránská reforma, která měla markantní vliv na instituci manželství, tuto problematiku jsem zmiňovala ve výše uvedeném textu. Definice sebe samotné jako panny byla nejen odrazem přímé reality, ale také možností, jak si získat přízeň u vzdělaných literátů – mužů tak, aby byla uznávána na intelektuální úrovni jako rovnocenná (aspekt equality v humanistických republikách), i když ona sama se často stavěla do méněcenného postavení a nesnažila se tak „emancipovat“ a konkurovat mužům svou tvorbou.

Druhou linií, která je v jejím *Partheniconu* výrazná je koncepce vdovství, do kterého stává její matka, která náležela tomuto stavu. Vyjadřuje se i k vdově po Pavlu Melissovi, tudíž její názory na tento stav jsou velmi dobře definovány. Stejně tak jako v případě panenství jsem se snažila nahlédnout také do dobové didaktické literatury, která vdovství chápala taktéž jako důstojný stav; bylo významné zejména pro příznak pohlavní čistoty, která sice již byla pravděpodobně nenávratně ztracená, ale po smrti manžela se nepředpokládalo, že by vdova mohla iniciovat - dle dobových norem - nelegitimní pohlavní kontakt, často se nedoporučoval ani další sňatek, což ovšem neplatilo v případě tzv. dynastických státních vdov. Z mravokárných textů raného novověku je patrné, že status vdovství přinášel jisté výhody, nevýhody, ale i povinnosti. Westonie se ve své sbírce snaží vyvolat dojem chudé a nešťastné vdovy – své matky, což opět podporuje její snahu získat zpátky do vlastnictví zkonfiskovaný majetek. Vdovy a také sirotci se dle dobové literatury těšili obzvláštní přízni Boha, který se jim tak snažil nahradit absentující ztracenou osobu v jejich životě. Proto se Westonie odvolává na vdovství své matky, aby vyvolala představu ženy neschopné fungovat bez manžela. Nepopírám, že toto tvrzení mohlo realitu odrážet, jelikož vdovy často po smrti manžela nečekal jednoduchý život.

Cenným zdrojem Westoniiny tvorby jsou zejména příležitostné básně moralistního charakteru, které se specificky vyjadřují k různým životním oblastem a reflektují tak dosavadní životní pouť mladé básnířky. Zaměřila jsem se na básně tematicky se vyjadřující k lásce a pohledu na vztahy, které ne vždy rigidně kopírují

názory normativní literatury, i když jsou do jisté míry ovlivněny společenskými konvencemi; zrcadlí tak subjektivní myšlení Westonie, ukazují její představy o lásce v jiném světle, než v jakém je podávala mravokárná dobová literatura. Westonie se v básních vyjadřuje také o vášnivé formě lásky, která nebyla vázána na výsostně ekonomický status manžela a vyhlídkou do budoucnosti, ale píše o lásce jako o citu, který může dva mladé lidi těsně připoutat k sobě. Skutečnost, že tyto básně psala Westonie v době své příslušnosti k panenskému stavu, mohla vypovídat o sentimentálních představách a iluzích o „milostné“ lásce mladé dívky, která na vlastní kůži nezažila výhody a nevýhody „lásky“ v podobě manželské, která v dané době byla jako jediná uznávána jako legitimní, právoplatná, a tím pádem další formy a podoby lásky mimo manželství nebyly veřejným míněním všeobecně tolerovány, což ovšem také záviselo na příslušné zemi a sociální skupině; je ovšem zřejmé, že realita se pohybovala v jiných mezích. Z důvodu absence tvorby z doby jejího manželství není známo, jestli se její úhel pohledu na manželskou lásku změnil, anebo jestli opravdu byla Westonie jednou z nevelikého počtu žen, které manželství uspokojilo také v citové rovině.

Humanistická tvorba Alžběty Johany Westonie se mi stala velmi cenným zdrojem informací z hlediska utváření feminity stejně tak, jako normativní dobová literatura, která mi pomohla vytvořit si celistvý náhled na dobové nazírání žen a přiblížila mi tak také osobnost a dílo Westonie. Je zřejmé, že veškeré závěry tyto práce jsou vázány na narativní texty, v případě Westonie tak můžeme sledovat její životní dráhu a evoluci jejích literárních počinů pouze z její sbírky, preskriptivní texty mapují ideální a očekávané představy v rámci otázky ženství a především v problematice tripartitně hierarchizovaných stavů, ale nereflktují skutečné a praktikované myšlení jednotlivců v dané době; stávají se tak jakýmsi monopolem projevů kazatelů, v některých případech nobilitovaných měšťanů, kteří si vytvářejí představu o „lásce“ interpretovanou na základě Bible, církevních otců a provozovatelů pastorační činnosti.

Alžběta Johana Westonie byla ve své době zjevem, ikonou, která zazářila i přes své ženství v rámci intelektuální a umělecké roviny, stala se obdivovanou, glorifikovanou a uznávanou básničkou, kterou bezpochyby byla a náleží jí tak

veškerá úcta vyjadřovaná nejen prostřednictvím příslušníků humanistických obcí, ať už v horizontu českých zemí, nebo v zahraničí. Svou ženskostí, která číší z její literární pozůstalosti, si dokázala vybudovat postavení latinské humanistické básnířky v plné míře a stanula tak po boku nejvýznamnějších literárních autorit své doby na piedestalu latinského vzdělání, ale také umělecké činnosti. Navzdory uvedeným argumentům se v jejím případě nejednalo o „emancipovanou“ ženu snažící se na základech své feminity vybudovat své postavení v binární opozici mužům, Westonie dokázala elegantně své ženství projevit tak, aby byla přijata veřejností a neodsouzena pro svou horlivost či snahu se vymanit z limitu společenských konvencí. Nedá se o ní mluvit jako o ženě, která bořila zažité představy o ženách a která tendovala k jakémusi „vyvlečení se“ z tradiční sociální praxe, ale i přes tyto faktory a absenci revolučnosti byla svou zásluhou postavena do světla aureoly oslavované ženy. Westonie ve své tvorbě po uzavření sňatku již nepokračovala, zřídka si vyměňovala korespondenci s několika přáteli, stala se z ní sedminásobná matka, která byla plně zaměstnaná péčí o svou početnou rodinu. Její manželský život utnula její předčasná smrt, která tak zároveň pohřbila ženu, která si prošla dvěma stádii životního cyklu ženy - panenstvím a stavem manželským – a zároveň osobnost humanistické literární republiky výjimečného formátu, za což jí plně náleží obdiv a úcta také v dnešní době.

8. Seznam pramenů

HERTVICIUS, Jan Pražský: *Vdovství křesťanské*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Praha 2008, s. 311–359.

HUS, Jan: *Dcerka. O poznání cesty pravé k spasení*. Praha 1946.

KOCÍN, Jan z Kocinétu: *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně*. In: RATAJOVÁ, Jana (ed.): *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha 2009, s. 265–312.

Nový zákon. ČEP, 1979.

PACOVSKÝ, Daniel Hussonius: *Zahrada panenská*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Praha 2008, s. 245–310.

PLZEŇSKÝ, Adam Klemens: *Rozkoš a zvůle panenská*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Praha 2008, s. 153–220.

ŠTÍTNÝ, Tomáš: *Knížky druhé. O trojích stáviech: panenském, vdovském a manželském*. In: ERBEN, Karel Jaromír (ed.): *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*. Praha 1852, s. 60–96.

WESTONIE, Alžběta Johana: *Parthenicon ELISABETHAE IOANNAE WESTONIAE, Virginis nobilissimae, poëtriae florentissimae, linguarum plurimarum peritissimae, opera ac studio G[eorgius] Mart[in] á BALDHOVEN, Sil. collectus, [et] nunc denuo amicis desiderantibus communicatus. Pragae, Typis Pauli Sessii, (cca 1610)*, pracovala jsem s exemplářem z Vědecké knihovny v Olomouci sign. 35.678.

ZÁBŘEŽSKÝ, Jiřík Strejc: *Zrcadlo poctivé a šlechtné ženy a hospodyně*. In: RATAJOVÁ, Jana (ed.): *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha 2009, s. 313–338.

ŽALANSKÝ, Havel Phaëton: *Ku poctivosti a k potěšení počestnému pohlaví ženskému*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Praha 2008, s. 359–383.

9. Seznam odborné literatury

BALCÁREK, Pavel: *Ve víru třicetileté války. Politikové, kondotiéři, rebelové a mučedníci v zemích Koruny české*. České Budějovice 2011.

BASTL, Beatrix: *Mezi mocí a bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechtičen v raném novověku*. In: *Dějiny a současnost*, č. 3, 1994, s. 24–26.

BĚLIČ, Jaromír a kol.: *Malý staročeský slovník*. Praha 1978.

BUSINSKÁ, Helena: *Alžběta Johana Westonia*. In: *Renesanční poezie*. Praha 1975, s. 206–213.

BŮŽEK, Václav: *„Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku*. In: *Český časopis historický*, č. 2, 2000, s. 229–264.

ČERVENKA, Miroslav: *Hlásková instrumentace*. In: *Pohledy zblízka: zvuk, význam, obraz*. Praha 2002, s. 7–54.

DÜLMEN, Richard van: *Každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*, II. Praha 2006.

ENNEN, Edith: *Žena ve středověku*. Praha 2001.

HAJNÁ, Milena: *Rožmberský fraucimor. Ženský živel na aristokratickém dvoře koncem předbělohorské doby*. In: *Jihočeský sborník historický*, 69 - 70. České Budějovice 2000, s. 5–29.

CHENEY, Donald–HOSINGTON, Brenda: *Collected Writtings. Jane Elisabeth Weston*. Toronto 2000.

JANÁČEK, Josef: *Ženy české renesance*. Praha 1987.

HRDINA, Karel: *Dvě práce z dějin českého humanismu*. In: *Listy filologické*, č. 55, 1928, s. 14–19.

KOLÁŘ, Antonín: *Humanistická básnička Vestonia*. In: *Sborník filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě*. Č. 40., Bratislava 1926, s. 109–166.

KOLDINSKÁ, Marie: *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha–Litomyšl 2001.

KOPECKÝ, Milan: *K otázce nepřímého působení antiky na českou kulturu*. In: VARCL, Ladislav (ed.): *Humanistická konference 1966*. Praha 1966, s. 200–206.

KOPECKÝ, Milan: *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory*. Brno 1979.

KOPIČKOVÁ, Božena: *Ideální modely života ovdovělých královen, kněžen a šlechticů v českém středověku ve světle reality*. In: ČADKOVÁ, Kateřina–LENDEROVÁ, Milena–STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny ženy aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 223–240.

KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Ženy ve slezské měšťanské společnosti barokního období*. In: ČADKOVÁ, Kateřina–LENDEROVÁ, Milena–STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny ženy aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 251–262.

LEEUVEN–TURNOVCOVÁ, Jiřina van: *Polarita levé a pravé jako ženské a mužské části sociálního prostoru (aspekty semiotizace genderu v jazyce)*. In: ČADKOVÁ, Kateřina–LENDEROVÁ, Milena–STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny ženy aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 91–104.

LENDEROVÁ, Milena–KOPIČKOVÁ, Božena–BUREŠOVÁ, Jana: *Eva nejen v ráji. Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009.

LENDEROVÁ, Milena: *„První česká matka po smrti upálena“ aneb Pohřeb paní Augusty Braunerové*. In: LORENZOVÁ, Helena–PETRASOVÁ, Taťána (edd.): *Fenomén smrti v české*

kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň 9–11. března 2000, Praha 2001, s. 238–244.

LÖWE, Gerhard–STOLL, Heinrich Alexander: *ABC Antiky*. Praha 2005.

MARTÍNEK, Jan: *O povaze a dochování našeho latinského písemnictví z období humanismu*. In: *Listy filologické*, č. 83, 1960, s. 128–134.

MARTÍNEK, Jan: *Předmluva*. In: BUSINSKÁ, Helena: *Renesanční poezie*. Praha 1975.

MARTÍNEK, Jan: *Rukověť humanistického básnictví*. Sv. 1–5, Praha 1966–1982.

MUKAŘOVSKÝ, Jan: *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*. In: *Studie z estetiky*. Praha 1966, s. 17–54.

NODL, Martin: *Středověké dilema ženské svatosti*. In: ČADKOVÁ, Kateřina–LENDEROVÁ, Milena–STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny ženy aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 105–114.

PÁNEK, Jaroslav: *Petr Vok z Rožmberka. Život renesančního kavalíra*, Praha 2010,

PETRŮ, Eduard: *Desátá Múza*. In: PETRŮ, Eduard: *Alžběta Johana Westonia. Proměny osudu*. Brno 2003, s. 141–148.

PETRŮ, Eduard: *Vzdálené hlasy*. Olomouc 1996.

PETRŮ, Eduard: *Vzrušující skutečnost. Fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře*. Ostrava 1984.

POLIŠENSKÝ, Josef: *Čeští humanisté a Evropa 16. století*. In: VARCL, Ladislav (ed.): *Humanistická konference 1966*. Praha 1966, s. 81–101.

RATAJ, Tomáš: *České země ve stínu půlměsíce*. Praha 2002.

RATAJOVÁ, Jana: *Manželství v české literatuře raného novověku*. In: RATAJOVÁ, Jana (ed.): *Žena není přišera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha 2009, s. 733–775.

RATAJOVÁ, Jana: *Panna a panenství/panic a panictví v české literatuře raného novověku*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Praha 2008, s. 542–591.

RYBA, Bohumil: *Westoniana*. In: *Listy filologické*, č. 56, 1929, s. 14–28.

RYBA, Bohumil: *Westoniin blahopřejný list anglickému králi Jakubovi I.* In: *Listy filologické*, č. 59, 1932, s. 385–390.

RYCHTEROVÁ, Pavla: *Žena a manželství v díle Tomáše ze Štítného*. *Mediaevalia Historica Bohemica*, č. 6, 1999, s. 95–109.

RYCHTEROVÁ, Pavla: *Ženská zbožnost ve středověku. Některé aspekty jejího výzkumu*. In: ČADKOVÁ, Kateřina–LENDEROVÁ, Milena–STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny ženy aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 115–124

SEGERT, Stanislav: *Homo trilinguis*. In: VARCL, Ladislav (ed.): *Humanistická konference 1966*. Praha 1966, s. 221–231.

STORCHOVÁ, Lucie: *Alžběta Johanna Westonia – rara avis v humanistické res publica litteraria?* In: Eduard PETRŮ: *Proměny osudu*. Brno 2003, s. 149–166.

STORCHOVÁ, Lucie: *Gender a „přirozený řád“ v českojazyčných diskurzech vdovství, panenství a světectví raného novověku*. In: STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající?* Praha 2008, s. 508–541.

STORCHOVÁ, Lucie: *Humanistická komunikace a její sociální rozměr. Příspěvek k interpretaci českého renesančního humanismu*. In: *Časopis Matice moravské*, ročník 122, č. 1, 2003, s. 61–97.

STORCHOVÁ, Lucie: *Paupertate styloque connecti. Utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*. Praha 2011.

STORCHOVÁ, Lucie: *Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století*. In: RATAJOVÁ, Jana (ed.): *Žena není příšera*,

ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku.
Praha 2009, s. 776–820.

SVITÁK, Ivan: *Malostranská Sapfo. Opožděná recenze díla Elizabethy Johanny Westonové, 1582–1612.* Praha 1994.

ŠKARKA, Antonín: *Protikladná jednotnost českého humanismu latinizujícího a národního.* In: VARCL, Ladislav (ed.): *Humanistická konference 1966.* Praha 1966, s. 192–196.

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch: *Bohové a hrdinové antických bájí.* Praha 1965.

10. Resumé

Jane Elisabeth Weston (1582–1612) created an important part of humanistic community in Bohemia. She wrote her poems and letters in agreement with the literary strategy of humanistic communication and her production was also influenced by the aspect of her femininity. In my thesis I focused on the manifestation of „women writting“ corelated with the Early modern times normative texts, which are consecrated to the matters of virginity, widowhood and marriage. I tried to explain the main principles of these women states and looked for them in *Parthenicon*, the collection of Weston´s poetry, which was admired in the seventeenth century. Especially, I concentrated on the stylization of being a virgin, benefits and disadvantages of this state, and I searched for the reasons for Weston´s vigorous tendency of reflection of herself to this state.